

JAN ZUMR

Ústav pro studium totalitních režimů, Praha, Česká republika

e-mail: jan.zumr@ustrcr.cz

Securitas Imperii 38 (1) 2021: 174–229

<https://doi.org/10.53096/NDIV6497>

Personální politika Gestapa se zaměřením na složení pražské řídicí úřadovny*

Abstrakt

Studie analyzuje personální složení pražské řídicí úřadovny Gestapa, která byla největší úřadovnou tajné státní policie ve Velkoněmecké říši. A to jak podle množství přidělených systemizovaných míst, tak podle skutečného počtu zaměstnanců. Pro pochopení celkového kontextu je představena obecná personální politika uplatňovaná u Gestapa, včetně popisu jednotlivých služebních drah. Vysvětleny jsou rozdíly mezi úředníky a neúředními zaměstnanci, jakož i kategorie úředního (výkonná a správní služba) a neúředního personálu (kancelářští a kriminální zaměstnanci). Analyzován je vývoj počtu pracovníků v průběhu druhé světové války, nedostatek kvalifikovaného personálu a rozebírají se důvody zanedbatelného počtu českých Němců na významnějších pozicích u pražského Gestapa. Studie se rovněž snaží nalézt odpověď na otázku, jak efektivně dokázala pražská řídicí úřadovna s přiděleným počtem zaměstnanců potírat tuzemské odbojové hnutí.

Klíčová slova:

Gestapo, personální politika, Protektorát Čechy a Morava, Praha, druhá světová válka

---

* Tato studie je výstupem z institucionálního projektu „Velitelský sbor Gestapa v Protektorátu Čechy a Morava“ Ústavu pro studium totalitních režimů.

The Gestapo's Personnel Policy with a Focus on the Composition of the Prague Headquarters

Abstract

The study analyses the staffing of the Gestapo headquarters in Prague, which was the largest office of the Nazi secret police in Hitler's Germany, by both the number of allocated positions and the actual number of employees. To understand the overall context, the general personnel policy applied to the Gestapo is presented, including a description of the individual career paths. The differences between official and non-official staff are explained, as well as the categories of official (executive and administrative service) and non-official (clerical and criminal) staff. The development of the number of employees during the Second World War, the lack of qualified personnel and the reasons for the negligible number of Czech Germans in important positions in the Prague Gestapo are analysed. The study also tries to find an answer to the question of how effectively the Prague headquarters was able to combat the domestic resistance movement with the assigned number of employees.

Keywords:

Gestapo, personnel policy, Protectorate of Bohemia and Moravia, Prague, World War II

Přestože od konce druhé světové války uplynulo už 75 let, jsou naše poznatky o fungování německé tajné státní policie na území (nejen) Protektorátu Čechy a Morava stále nedostatečné. A to i přes kruciólní význam Gestapa při potírání nepřátel nacistického Německa. Negativně se zde projevila studená válka a nemožnost dostat se k zahraničním archivům, jakož i restriktivní komunistická politika zpřístupňování archiválií tuzemským historikům. V období po sametové revoluci byla pro změnu z pochopitelných důvodů pozornost přesunuta na léta 1948–1989. Vznikla tak mezera, kterou se dosud nepodařilo vyplnit.

I proto byl před několika lety v Ústavu pro studium totalitních režimů zahájen projekt „Velitelský sbor Gestapa v Protektorátu Čechy a Morava“. K jeho úspěšné realizaci bylo nutné detailně rozklíčovat organizační strukturu tajné státní policie v protektorátu a personální politiku v ní uplatňovanou.¹ Zatímco vnitřní podobě Gestapa v Praze jsem se věnoval v předchozích studiích,² v tomto textu se soustředím na jeho personální obsazení včetně jemu podřízených venkovních služeben v Čechách. K tomuto účelu je třeba nejen analyzovat dostupná čísla, ale také rozlišit jednotlivé kategorie pracovníků a vysvětlit širší souvislosti. To znamená určit, za jakých podmínek mohli tito lidé dosáhnout konkrétních pozic. Sledování počtu zaměstnanců a úředníků nám navíc může poskytnout vodítko ke zjištění míry pozornosti a důležitosti, jež nacistické vedení věnovalo prostoru Protektorátu Čechy a Morava a jak specifická byla zdejší situace ve srovnání s jinými částmi Třetí říše.

Konkrétně jde o hledání odpovědí na následující otázky: Do jakých kategorií dělilo Gestapo své pracovníky? Jaké požadavky museli splňovat muži hlásící se ke službě u tajné státní policie? Odpovídaly tabulkové stavy pražského Gestapa těm skutečným? Jak silně byla jeho pražská řídicí úřadovna personálně obsazena ve srovnání s jinými úřadovнами Velkoněmecké říše? Jaký byl poměr mužů a žen? V neposlední řadě se pokusím zodpovědět otázku, jestli pražské Gestapo trpělo nedostatkem personálu. A pokud ano, jak se to projevovalo na jeho schopnosti potírat tuzemské odbojové hnutí.

1 V české historiografii se v tomto ohledu stále objevují nepřesnosti. Srov. ČERNÝ, Vladimír: *Brněnské Gestapo 1939–1945 a poválečné soudní procesy s jeho příslušníky*. Archiv města Brna – Moravské zemské muzeum, Brno 2018; KYNCL, Vojtěch: *Bestie. Československo a stíhání nacistických zločinců*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2019.

2 ZUMR, Jan: Organizační struktura exekutivního a kontrarozvědného oddělení pražského Gestapa. *Moderní dějiny*, 2018, roč. 26, č. 2, s. 251–290; TÝŽ: Organizační struktura personálního, hospodářského a „konfiskačního“ oddělení pražského gestapa. *Moderní dějiny*, 2020, roč. 28, č. 1, s. 185–204.

Pramenná základna

Gestapu se sice na konci války podařilo zlikvidovat většinu svých spisů, nikoliv ovšem všechny. Ještě důležitější ale je, že na centrální úrovni se dochovala celá řada užitečných pramenů, mnohdy až v pozoruhodné úplnosti. Pracovníci Gestapa byli státní zaměstnanci, tudíž pro ně platily stejné zákony jako pro ostatní zaměstnance státu. Zákony Německé říše byly v letech 1871–1945 zveřejňovány v úředním věstníku *Reichsgesetzblatt* (RGL.), přičemž ty z období nacistické vlády jsou k dispozici kompletně on-line na webových stránkách Rakouské národní knihovny.³ Na ministerské úrovni vycházel *Ministerial-Blatt des Reichs- und Preußischen Ministeriums des Innern* (RMBliB., později MBliV),⁴ v němž byly publikovány výnosy, předpisy, oběžníky a nařízení platné pro policejní složky. Dnes je lze dohledat mj. v knihovně Spolkového archivu (Bundesarchiv) v Berlíně.

Náčelník bezpečnostní policie a SD vydával od roku 1940 jednou týdně věstník *Befehlsblatt des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD* (BefBIS.) platný pro tajnou státní policii, kriminální policii a bezpečnostní službu říšského vůdce SS. Krom nejrozličnějších rozkazů a oběžníků obsahoval jména čerstvě jmenovaných vyšších úředníků a informace o jejich přeložení mezi jednotlivými (řídícími) úřadovny Gestapa a Kripa a (vedoucími) úseky SD, veliteli, komandéry a inspektory bezpečnostní policie a SD i o přeložení do a z Hlavního říšského bezpečnostního úřadu (Reichssicherheitshauptamt, RSHA). Všechny ročníky se mj. nalézají v knihovně Bundesarchivu, roky 1941–1945 jsou dokonce digitalizované a volně dostupné na knihovnických stránkách.⁵ Vydání z let 1941–1943 jsou k dispozici také v digitalizovaném fondu „Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě“ v Národním archivu v Praze.⁶

Po vzoru *Befehlsblattů* byly na úrovni (řídících) úřadoven tajné státní policie měsíčně publikovány zpravodajské věstníky *Nachrichtenblatt*. Vycházela zde nařízení lokálního významu a jejich prostřednictvím vedoucí úřadovny informoval podřízené o personálních změnách v jejím obvodu (povýšení, vyznamenání a přeložení úředníků, nástup nových i propuštění stávajících zaměstnanců). Zpravodajské věstníky brněnské řídicí

3 Viz http://alex.onb.ac.at/tab_dra.htm (citováno k 29. 4. 2021).

4 *Ministerial-Blatt des Reichs- und Preußischen Ministeriums des Innern* nesmí být zaměňován s jinou tiskovinou – *Reichsministerialblatt. Zentralblatt für das Deutsche Reich*.

5 Viz https://apps.bundesarchiv.de/F/SXYXR6HNR69V4MKXXJS8D62BDAEGEH5L4ALHIM162R9LYV M7UM-03614?func=full-set-set & set_number=002290 & set_entry=000007 & format=999 (citováno k 29. 4. 2021).

6 *Národní archiv* (dále jen NA), f. Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (dále jen ÚŘP-ST), sign. 109-8/4 (rok 1942), 109-8/5 (rok 1941) a 109-8/13 (rok 1943).

úřadovny bohužel nepřežily konec války, ale dochovaná necelá polovina těch z pražského Gestapa je dnes uložena v Archivu bezpečnostních složek.⁷

Celá řada výnosů a rozkazů z nejrůznějších důvodů přitom nebyla zveřejňována, ale zasílána přímo jednotlivým služebnám. Proto je v uvedených tiskovinách nenalezneme. Pak záleží na náhodě, zda se do dnešních dnů v nějakém archivu dochovaly či ne. I přes tento fakt ale většina relevantních dokumentů do dnešních dnů přežila a umožňuje detailní náhled do personální politiky (nejen) tajné státní policie.

Nezastupitelnou úlohu mají při rekonstrukci personálních záležitostí Gestapa rozpočty bezpečnostní policie (Kassenanschlag der Sicherheitspolizei). Dostupná jsou vydání pro účetní (nikoliv kalendářní) roky 1940–1942, která jsou uložena v knihovně berlínského Bundesarchivu. Kromě podrobných informací o přidělených finančních prostředcích obsahují přesný výčet všech úředníků a zaměstnanců tabulkově přiřazených k jednotlivým úřadovnám. V Archivu bezpečnostních složek se dochoval tzv. seznam obsazení systemizovaných míst pražské řídicí úřadovny Gestapa (Stellenplan der Staatspolizeileitstelle Prag), ačkoli jen pro úředníky a jen pro účetní rok 1941 a polovinu účetního roku 1942.⁸ Jedná se o naprosto unikátní dokument, který se pravděpodobně nenalézá v žádném jiném evropském archivu. U každé úřední hodnosti je poznamenáno, kolik tabulkových míst na daný účetní rok má úřadovna k dispozici. Následuje jmenný seznam úředníků včetně jejich dat narození a jmenování do příslušné hodnosti. Nechybí ani informace, kde dotyčný svou službu vykonává, a v některých případech ani datum výnosu přeložení k pražské řídicí úřadovně nebo naopak jeho odvelení pryč.

Do značné míry klíčové prameny představují telefonní seznamy. Umožňují nám totiž zjistit přesný počet pracovníků pražského Gestapa (bez venkovních služeben) k určitému datu. Doposud se jich podařilo nalézt šest z let 1939–1944, pět z nich jich je kompletních.⁹

7 *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), f. Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD (dále jen 52), sign. 52-40-16. K dispozici jsou čísla od dubna do prosince 1942, celý rok 1943, leden, únor, listopad a prosinec 1944 a leden a únor roku 1945. Druhou světovou válku prokazatelně přežilo minimálně ještě několik dalších vydání z roku 1944, což potvrzují zápisy poválečných vyšetřovatelů. Doposud se je ale nepodařilo nalézt.

8 Tamtéž, sign. 52-41-2, Stellenplan der Staatspolizeileitstelle Prag (nedatováno, 1941–1943).

9 Tamtéž, sign. 52-42-13, telefonní seznam pražského Gestapa (nedatováno, pravděpodobně 15. 9. 1939); tamtéž, sign. 52-42-1, telefonní seznam (nedatováno, jaro 1941); tamtéž, sign. 52-42-7, telefonní seznam (nedatováno, červen 1943); tamtéž, sign. 52-42-4, telefonní seznam (nedatováno, léto 1944); ABS, f. Odbor politického zpravodajství MV (dále jen 2M), sign. 2M: 12479, telefonní seznam (nedatováno, léto 1942); tamtéž, f. Různé německé bezpečnostní složky (dále jen 135), sign. 135-18-11, neúplný telefonní seznam (nedatováno, konec roku 1941).

Vznik a organizace pražského Gestapa

Součástí německých sil, které 15. března 1939 okupovaly české vnitrozemí, byly také jednotky bezpečnostní policie (Sicherheitspolizei)¹⁰ sdružené v operačních skupinách (Einsatzgruppe, EG), které se dále členily na operační oddíly (Einsatzkommando, EK). Oblast Čech spadala do kompetence EG Böhmen, později nazývané Prag. Skládala se ze čtyř, později pěti¹¹ operačních oddílů, do Prahy zamířil EK II pod vedením SS-Hauptsturmführera vládního rady Günthera Herrmanna, pozdějšího vedoucího brněnské řídicí úřadovny Gestapa. Činnost operačních skupin a oddílů byla ukončena na přelomu jara a léta a na jejich místě byla vytvořena síť úřadoven, venkovních služeben a pohraničních komisariátů.¹²

Pražská úřadovna (Staatspolizeistelle) byla zřízena rozkazem z 5. května 1939.¹³ Reálně začala úřadovat zřejmě až 2. června 1939, ihned po skončení činnosti pražského operačního oddílu bezpečnostní policie o den dříve.¹⁴ Jejím vedoucím byl již na počátku května jmenován SS-Sturmbannführer vládní rada dr. Hans-Ulrich Geschke.¹⁵ V blíže neupřesněnou dobu byla později povýšena na řídicí úřadovnu (Staatspolizeileitstelle).¹⁶ Venkovní služebny byly zřízeny v Benešově, Českých Budějovicích, Hradci Králové, Jičíně, Klatovech, Kolíně, Mladé Boleslavi, Německém (dnes Havlíčkově) Brodě, Pardubicích, Plzni a Táboře.¹⁷

Benešovská služebna byla zrušena k 30. září 1939 a místo ní začala 1. října 1939 působit venkovní služebna v Kladně.¹⁸ Do Benešova se Gestapo vrátilo až na jaře 1943.¹⁹

10 Bezpečnostní policie se skládala z tajné státní policie (Gestapo) a kriminální policie (Kripo).

11 Samostatný zvláštní oddíl Plzeň (Sonderkommando Pilsen) se později stal operačním oddílem podřízeným EG Prag.

12 KAŇÁK, Petr – KRČMÁŘ, Dalibor – VAJSKEBR, Jan: *S jasným cílem a plnou silou. Nasazení německých policejních složek při rozbití Československa 1938–1939*. Památník Terezín, Terezín 2014, s. 106–109 a 119.

13 *Bundesarchiv* (dále jen BArch) *Berlin*, f. Reichssicherheitshauptamt (dále jen RSHA), sign R 58/241, organizace tajné státní policie v Protektorátu Čechy a Morava z 5. 5. 1939, fol. 159.

14 NA, f. Úřad říšského protektora (ÚŘP), sign. 114-300/2, denní zpráva operačního oddílu Prag z 1. 6. 1939, fol. 61.

15 *BArch Berlin*, f. Präsidialkanzlei, sign. R 601/1815, návrh na jmenování Dr. Geschkeho vrchním vládním radou z 12. 8. 1940.

16 Kdy přesně byly pražská a brněnská úřadovna povýšeny na řídicí úřadovny, nelze z dochovaných pramenů jednoznačně určit, neboť se v nich nalézají vzájemně si odporující údaje. Podle Oldřicha Sládka se tak stalo 1. září 1939. SLÁDEK, Oldřich: *Zločinná role Gestapa. Nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938–1945*. Naše vojsko, Praha 1986, s. 95. Sám však v poznámce pod čarou uvádí, že údaje, z nichž čerpal, nelze považovat za věrohodné.

17 ABS, f. Stíhání nacistických válečných zločinců (dále jen 325), sign. 325-61-1, organizační přehled Gestapa v Čechách k 4. 8. 1939, fol. 1.

18 SLÁDEK, Oldřich: *Zločinná role Gestapa*, s. 96.

19 NA, f. ÚŘP-ST, sign. 109-8/18, zpráva o zřízení venkovní služebny Gestapa v Benešově z 27. 4. 1943, fol. 26.

V Německém Brodě byla místní služebna zrušena na podzim 1940 a na konci války bylo zřízeno tzv. Sonderkommando Chrudim.²⁰ Pro úplnost dodejme, že Gestapo plánovalo vybudovat ještě celou řadu dalších venkovních služeben (Dvůr Králové nad Labem, Mělník, Náchod, Příbram, Vysoké Mýto).²¹ K realizaci tohoto záměru nicméně nedošlo, pravděpodobně z důvodu vypuknutí druhé světové války a s ním spojeného nedostatku úředníků a zaměstnanců potřebných k jeho provedení. I tak se ale jednalo o mimořádně hustou síť.

Vnitřní struktura každé (řídící) úřadovny kopírovala organizační členění Úřadu tajné státní policie, později Hlavního říšského bezpečnostního úřadu. V letech 1939–1943 existovalo v Praze oddělení I (správa), oddělení II (politická policie) a oddělení III (obránné zpravodajství). V letech 1941–1943 je doplňovalo oddělení IV (zabavování a konfiskace majetku státu nepřátelských osob a organizací). V červenci 1943 došlo ke kompletní reorganizaci vnitřní podoby pražské řídicí úřadovny Gestapa. Dosavadní oddělení I bylo rozděleno na dvě (personál, organizace a správa), oddělení IV bylo rozpuštěno a začleněno do oddělení II a z dosavadních oddělení II a III vznikla hned čtyři s poněkud matoucími názvy. Oddělení IV A a IV D, oddělení IV B a IV C, oddělení IV E a oddělení IV N. Ta tvořila vlastní exekutivu. Od dubna 1944 byla zavedena nová struktura. Zatímco oddělení I a II existovala dál v upravené podobě, ostatní čtyři byla sloučena do velkého oddělení IV (studium a zneškodňování protivníka).²²

Ani touto reorganizací ale strukturální změny uvnitř pražského Gestapa neskončily. Dne 30. listopadu 1944 vydal náčelník bezpečnostní policie a SD dr. Ernst Kaltenbrunner rozkaz ke zřízení služeben jejich komandérů v Praze s příslušností pro Čechy a v Brně s příslušností pro Moravu s účinností od 1. prosince 1944. Cílem bylo zjednodušení správy a koncentrace sil pod jedno vedení. Z tohoto důvodu byly řídicí úřadovny Gestapa v Praze a Brně, jakož i řídicí úřadovna kriminální policie v Praze a úřadovna kriminální policie v Brně, jako samostatné služebny rozpuštěny. Od prvního prosincového dne měly tvořit oddělení IV a V komandérů bezpečnostní policie. Důvod, proč nová oddělení nesla označení IV a V, byl opět prostý. Gestapo tvořilo uvnitř RSHA Úřad IV, kriminální policie Úřad V. Uvedená reorganizace se nedotkla řídicího úseku SD v Praze, proto bychom uvnitř obou protektorátních komandérů marně hledali oddělení III. Komandérem v Praze byl jmenován dr. Ernst Gerke, brněnským pak Max Rausch.²³

20 SLÁDEK, Oldřich: *Zločinná role Gestapa*, s. 404.

21 ABS, f. 325, sign. 325-61-1, organizační přehled Gestapa v Čechách k 4. 8. 1939, fol. 1.

22 Blíže k reorganizacím viz ZUMR, Jan: *Organizační struktura exekutivního a kontrarozvědného oddělení pražského Gestapa*, s. 251–290.

23 NA, f. Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (dále jen NSM), sign. 110-8/30, zřízení komandérů bezpečnostní policie v obvodu velitele bezpečnostní policie a SD v Praze, 30. 11. 1944, fol. 23–24.

Ke slučování Gestapa, Kripa (a v některých případech i SD) nedocházelo jen v Protektorátu Čechy a Morava, ale na celém území Říše²⁴ včetně Říšské župy Sudety.²⁵ Reorganizací byly fakticky sloučeny tajná státní policie a kriminální policie, což se projevilo i na lokální úrovni, kde se spojily venkovní služebny obou policejních složek. Dosavadní označení Aussendienststelle se proto přeměnilo na Aussenstelle. Trvalo ovšem několik týdnů, než se požadované změny uskutečnily. Reálně svou činnost zahájili oba komandéři zřejmě až 21. prosince 1944.²⁶

Personální složení

Navzdory všeobecným představám nebyla německá tajná státní policie nikdy početnou organizací a nedostatek personálu ji trápil po celou dobu její existence. V pětasedmdesátimilionové Německé říši sloužilo u Gestapa k 1. dubnu 1938 celkem 7395 mužů a žen. V srpnu 1942 vystoupal jejich počet na 18 115 a k prvnímu dni roku 1944 měla tajná státní policie 31 374 pracovníků.²⁷ Ti ovšem byli nasazeni po celé okupované Evropě a jejich počet v žádném případě nemohl dostačovat k plnění svěřených úkolů.²⁸ V polovině roku 1941 se počet obyvatel nacistického Německa blížil jednomu stu milionu obyvatel, na které dohlíželo přibližně 12 500 příslušníků Gestapa. Pokud porovnáme sílu tohoto policejního aparátu (bez konfidentů, Kripa a SD) s velikostí Ministerstva státní bezpečnosti (Stasi) Německé demokratické republiky v roce 1989, vyjde nám poměr 1 ku 45!²⁹ Hlavní příčinu této poddimenzovanosti můžeme spatřovat ve skutečnosti, že o mladé, fyzicky zdatné muže do 35 let mělo eminentní zájem nejenom Gestapo, ale také další státní a stranické organizace. Ať už šlo o Wehrmacht, SS či ostatní policejní složky.

Vzhledem k nedostatku lidí nebylo překvapením, že v operačních oddílech bezpečnostní policie nasazených v březnu 1939 v protektorátu bychom našli úředníky a za-

24 BANACH, Jens: Heydrichovi zástupci v poli. In: PAUL, Gerhard – MALLMAN, Klaus Michael (eds.): *Gestapo za druhé světové války. „Domácí fronta“ a okupovaná Evropa*. Academia, Praha 2010, s. 101–102.

25 Od října 1944 působil v Liberci komandér bezpečnostní policie SS-Obersturmbannführer vrchní vládní rada Bernhard Baatz. NA, f. NSM, sign. 110-3/92, výnos náčelníka bezpečnostní policie a SD o zřízení komandéra bezpečnostní policie v Říšské župě Sudety ze 7. 10. 1944, fol. 18.

26 Tamtéž, sign. 110-8/30, zpráva velitele bezpečnostní policie a SD v Praze o zřízení služeben komandérů bezpečnostní policie z 21. 12. 1944, fol. 16–18.

27 BANACH, Jens: *Heydrichs Elite. Das Führerkorps der Sicherheitspolizei und des SD 1936–1945*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 1998, s. 20.

28 KOHLHAAS, Elisabeth: Die Mitarbeiter der regionalen Staatspolizeistellen. In: PAUL, Gerhard – MALLMAN, Klaus Michael (eds.): *Die Gestapo – Mythos und Realität*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, s. 221–225.

29 SCHAFRANEK, Hans: *Widerstand und Verrat. Gestapospitzel im antifaschistischen Untergrund 1938–1945*. Czernin Verlag, Wien 2017, s. 27.

městnance Gestapa doslova ze všech koutů Německa. S přehledem největší kontingent poskytla řídicí úřadovna Gestapa ve Vídni, která byla v době okupace českého vnitrozemí největší úřadovnou v Třetí říši.³⁰ Jejich přibližně 200 mužů³¹ bylo rozděleno mezi města po celé Moravě. Pražský operační oddíl byl složen převážně z personálu Úřadu tajné státní policie, berlínské³² a drážďanské řídicí úřadovny³³ a pracovníků úřadovny ve Frankfurtu nad Mohanem.³⁴ Po jeho rozpuštění se část personálu vrátila do svých mateřských služeben, další ale v průběhu léta a podzimu 1939 zamířili opačným směrem.

Bohužel nám chybějí prameny k tomu, abychom určili vývoj počtu pracovníků pražské řídicí úřadovny včetně jí podřízených venkovních služeben a policejních věznic. Jediné souhrnné údaje pocházejí z roku 1941, shodou okolností pro tři různá data. K 31. květnu 1941 měla řídicí úřadovna Gestapa v Praze 865, k 1. srpnu 812 a k blíže neurčenému datu dokonce 900 zaměstnanců.³⁵ Pro srpnový termín máme k dispozici i srovnání s ostatními úřadovnami. Praha byla tou dobou největší služebnou Gestapa v Německé říši! Na druhém místě se 746 zaměstnanci figurovala vídeňská řídicí úřadovna, po ní následovala se 712 pracovníky berlínská a na čtvrtém místě byla brněnská řídicí úřadovna se 638 zaměstnanci.³⁶

Ač byl Berlín s přehledem nejhustěji osídleným městem Třetí říše, nebylo tamní Gestapo tak personálně zajištěno jako to v Praze, Vídni či Brně. V době vypuknutí druhé světové války byl již odpor vůči nacistické vládě na území „staré říše“ rozdrčen a nebylo nutné zde vydržovat tak velké počty tajných policistů. Jiná byla v tomto ohledu situace ve Vídni a v protektorátu. Gestapo se muselo vypořádat s velkým množstvím skutečných či domnělých odpůrců. Protektorát byl navíc prvním obsazeným územím, kde Němci tvořili pouze menšinu obyvatel. Také proto zde byla umístěna hustá síť venkovních služeben, komisariátů a stanic pohraniční policie. Obdobná byla situace v případě vídeňské řídicí úřadovny. Pro její silné obsazení existoval ještě jeden důvod.

30 Vídeňské Gestapo mělo mít v blíže neupřesněnou dobu v roce 1939 ve svých řadách 842 úředníků a neúředníků. BOECKL-KLAMPER, Elisabeth – MANG, Thomas – NEUGEBAUER, Wolfgang: *Gestapo-Leitstelle Wien 1938–1945*. Edition Steinauer, Wien 2018, s. 60.

31 ABS, f. Ústředna Státní bezpečnosti (dále jen 305), sign. 305-792-1, německý životopis Karla Schiefermüllera z 21. 12. 1945.

32 Tamtéž, f. 2M, sign. 2M:12369, německý životopis Heinze-Jürgena z 6. 8. 1946.

33 ABS, f. 305, sign. 305-683-3, německý životopis Fritze Badelta ze 4. 6. 1946.

34 *BArch Berlin*, f. Präsidialkanzlei, sign. R 601/2280, návrh na udělení Medaile k upomenutí na 1. říjen 1938 (Die Medaille zur Erinnerung an den 1. Oktober 1938) pro příslušníky úřadovny ve Frankfurtu nad Mohanem (nedatováno).

35 BIMAN, Stanislav: Nacistická bezpečnostní služba v Protektorátě Čechy a Morava. (Vznik, organizace a činnost). In: *Sborník archivních prací*, 1972, roč. 22, č. 1, s. 319; SLÁDEK, Oldřich: Stanné právo a stanné soudy. Gestapo v Čechách a na Moravě. In: PAUL, Gerhard – MALLMANN, Klaus Michael (eds.): *Gestapo za druhé světové války. „Domácí fronta“ a okupovaná Evropa*, s. 355.

36 *BArch Berlin*, f. RSHA, sign. R 58/856, Schlüsselmäßige Stellenverteilung auf die Staatspolizei(Leit)stellen (ohne Ostgebiete, Elsaß, Lothringen und Luxemburg) vom 1. September 1941, fol. 116–119.

Vzhledem ke svému exponovanému geografickému postavení měla sloužit jako výchozí bod pro další teritoriální expanzi nacistického Německa.³⁷

Je třeba znovu zdůraznit, že se ve všech výše uvedených případech jedná nejen o počty pro samotnou centrálu, ale i o pro všechny podřízené venkovní služebny a policejní věznice včetně osob, které se nalézaly ve výcvikových kurzech. Doposud se nepodařilo nalézt žádný dokument, kde by byla tato čísla zohledněna. Pro další období máme k dispozici pouze souhrnná data pro celý protektorát a Říšskou župu Sudety a pro celou bezpečnostní policii a bezpečnostní službu. Zatímco k 31. květnu 1941 měly Gestapo, Kripo a SD 2 241 zaměstnanců (pouze v protektorátu), prvního říjnového dne roku 1944 to bylo 2 651 zaměstnanců,³⁸ o tři měsíce později 2 739³⁹ a 1. dubna 1945 dokonce již 3 112 pracovníků.⁴⁰ Pro srovnání, v okupované Francii měla roku 1943 bezpečnostní policie a SD dohromady pouze 2 200 příslušníků.⁴¹ Nárůst v posledních měsících války souvisel s ústupem německých armád, s nimiž se stahovaly i jednotky bezpečnostní policie a SD, které byly posléze v rámci komand pro zvláštní využití (ZbV Kommando) nasazovány v moravské části protektorátu.

Naděje máme k dispozici již zmíněné telefonní seznamy pražského Gestapa, které nám pomáhají odhalit jeho skutečnou personální sílu.⁴² Údaje jsou pro období let 1939–1944, což umožňuje sledovat kontinuální vývoj počtu pracovníků. Rok 1942 a 1943 zachycuje i celý personál policejní věznice Gestapa na Pankráci, zatímco u ostatních let jen několik tamějších zaměstnanců.

37 BOECKL-KLAMPER, Elisabeth – MANG, Thomas – NEUGEBAUER, Wolfgang: *Gestapo-Leitstelle Wien 1938–1945*, s. 61–62.

38 NA, f. NSM, sign. 110-7/67, přehled o síle všech jednotek a služeben SS a policie podléhající soudní pravomoci VIII. soudu SS a policie k 1. říjnu 1944 z 29. 11. 1944.

39 Tamtéž, sign. 110-8/20, přehled o síle všech jednotek a služeben SS a policie podléhající soudní pravomoci VIII. soudu SS a policie k 1. lednu 1945 z 9. 1. 1945.

40 Tamtéž, sign. 110-10/61, přehled o síle všech jednotek a služeben SS a policie podléhající soudní pravomoci VIII. soudu SS a policie k 1. dubnu 1945 z 9. 4. 1945.

41 KASTEN, Bernd: Mezi pragmatismem a excesivním násilím. Gestapo ve Francii v letech 1940–1944. In: PAUL, Gerhard – MALLMANN, Klaus Michael (eds.): *Gestapo za druhé světové války. „Domácí fronta“ a okupovaná Evropa*, s. 402.

42 Viz poznámka č. 9.

Skutečné počty pracovníků pražského Gestapa	
Datace	Počet
Září 1939	348
Duben 1941	419
Léto 1942	546
Červen 1943	516
Léto 1944	509

Uvedené počty nezahrnují venkovní služebny ani policejní věznicí v Terezíně. Taktéž v nich nejsou muži nasazení na jiných okupovaných územích, kteří ale tabulkově spadali pod pražskou řídicí úřadovnu. Jak můžeme vidět, až do poloviny války počet zaměstnanců neustále stoupal. Pak následoval menší pokles a od roku 1944 začal zřejmě znovu stoupat – rok 1944 na rozdíl od předcházejícího roku nezahrnuje celý personál Pankráce. Čísla dokazují, že ani po několika letech tvrdých represí nepovažovali nacisté situaci v protektorátu za stabilizovanou. Ještě zajímavější údaje nám poskytuje následující tabulka.

Porovnání počtu mužských a ženských zaměstnanců pražského Gestapa				
Datace	Počet mužů	Počet mužů v %	Počet žen	Počet žen v %
Září 1939	307	88,2 %	41	11,8 %
Duben 1941	367	87,6 %	52	12,4 %
Léto 1942	398	72,9 %	148	27,1 %
Červen 1943	343	66,5 %	173	33,5 %
Léto 1944	328	64,4 %	181	35,6 %

V prvních dvou letech existence pražského Gestapa byl podíl žen v jeho personálu poměrně zanedbatelný. Po napadení Sovětského svazu ale začal výrazně růst a v létě roku 1944 tvořily ženy již více než třetinu (!) osazenstva a lze předpokládat, že v posledních měsících války dokonce ještě víc. Tento „substituční proces“ nebyl zdaleka jen záležitostí Gestapa v Praze, ale byl prokazatelný také u ostatních (řídících) úřadoven. Podíl žen ve Vídni roku 1938 činil 17,45 procenta, na konci války pak 38,14 procenta.⁴³

⁴³ WEISZ, Franz: „Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien“ 1938–1945. *Organisation, Arbeitsweise und personale Belange*, Bd. 9 (nepublikovaná disertace). Wien 1991, s. 46, tabulka č. 39.

U úřadovny ve Frankfurtu nad Mohanem podíl žen během války osciloval mezi třetinou a 40 procenty.⁴⁴

Důvody nahrazování mužů ženami byly v zásadě dva. Potřeba mužů na frontě a na okupovaných územích a rostoucí byrokratizace každodenního provozu úřadoven. Ženy pracovaly především na „klasických“ pozicích – jako sekretářky, stenotypistky či telefonistky. V ojedinělých případech byly dokonce nasazeny při policejním vyšetřování,⁴⁵ ale současný stav výzkumu neumožňuje určit, zda to byl i případ pražské řídicí úřadovny.

Postrádáme-li přehled o skutečných početních stavech celé pražské řídicí úřadovny pro delší časové období, neplatí to pro účetní roky 1940–1942.⁴⁶ Tajná státní policie měla dva druhy pracovníků, kteří se lišili ve své kvalifikaci, kompetencích, postavení a mzdách, a to úředníky (Beamte) a neúřední síly (nichtbeamtete Kräfte) označované též jako neúřední zaměstnanci (nichtbeamtete Gefolgschaftsmitglieder). Ti se dále dělili do několika dalších kategorií, které si ještě představíme.

Tabulkové obsazení pražské řídicí úřadovny Gestapa v letech 1940–1942			
	1940	1941	1942
Úředníci	562	566	574
Úředníci – mimořádní*	6 (1)**	6 (1)	6
Neúředníci	456	463	470
Celkem	1 024	1 035	1 050

* Mimořádní úředníci se dělili pouze do tří kategorií – vládní asesori, mimořádní policejní inspektori a kancelářské asistentky. Posledně jmenovaná skupina byla extrémně vzácná. Kupř. pro účetní rok 1942 bylo v celé Třetí říši vyhrazeno pouze jedno (!) systemizované místo pro kancelářské asistentky. V případě vládních asesorů se jednalo o mladé absolventy práv, kteří zahajovali svou kariéru u Gestapa. Mimořádní policejní inspektori měli krátce po skončení svého výcviku. V případě pražského Gestapa se vždy jednalo o dva vládní asesory a čtyři mimořádné policejní inspektory.

** Čísla v závorkách označují počet úředníků vyslaných k říšskému protektorovi.

44 KOHLHAAS, Elisabeth: Die Mitarbeiter der regionalen Staatspolizeistellen. In: PAUL, Gerhard – MALLMANN, Klaus-Michael (eds.): *Die Gestapo – Mythos und Realität*, s. 234.

45 Tamtéž.

46 Kassenanschlag der Sicherheitspolizei für das Rechnungsjahr 1940, Berlin 30. Juli 1940; Kassenanschlag der Sicherheitspolizei für das Rechnungsjahr 1941, Berlin 1. September 1941; Kassenanschlag der Sicherheitspolizei für das Rechnungsjahr 1942, Berlin 1. Juli 1942.

Uvedené počty se vztahují jak na samotnou pražskou centrálu, tak i na její venkovní služebny a policejní věznice. Rozdělení systemizovaných míst mezi podřízené složky není známo. Abychom plně pochopili prezentovaná čísla, musíme je komparovat s předepsaným počtem pracovníků největších řídicích úřadoven Německé říše.⁴⁷

Srovnání tabulkového obsazení pěti největších úřadoven Gestapa v letech 1940–1942						
Rok		Praha	Brno	Vídeň	Berlín	Düsseldorf
1940	Úředníci	562	390	567	589	384
	Úředníci - mimořádní	6	1	5	21	6
	Neúředníci	456	287	228	178	104
	Celkem	1024	678	800	788	494
1941	Úředníci	566	367	604	618	
	Úředníci - mimořádní	6	1	3	18	4
	Neúředníci	463	293	223	192	105
	Celkem	1035	661	830	828	547
1942	Úředníci	574	429	704	651	457
	Úředníci - mimořádní	6	2	3	18	4
	Neúředníci	470	303	228	188	105
	Celkem	1050	734	935	857	566

Jak vidno, pražská služebna tajné státní policie byla patrně již od svého vzniku koncipována jako největší v nacistickém Německu. Ve srovnání s ostatními řídicími úřadovnami zde počet tabulkových míst během dvou let vzrostl jen nepatrně. Za zmínku stojí vysoký podíl neúředních sil v Praze a Brně ve srovnání Berlínem, Vídní či Düsseldorfem. Rozdíl lze vysvětlit potřebou mnoha tlumočnicků a překladatelů, ke kterým je nutno připočíst i nemalé množství řidičů. Ti byli zapotřebí nejen kvůli velkému počtu personálu, ale také pro deset venkovních služeben, které podléhaly pražské centrále.

V jednom důležitém ukazateli nicméně Praha za Vídní a Berlínem (stejně jako Brno za Düsseldorfem) zaostávala. A tím byl počet úředníků. Zatímco v roce 1940 byly jejich počty u třech největších řídicích úřadoven víceméně totožné, o dvě léta později došlo k velkému posílení úředníků jak v Berlíně, tak především ve Vídni. Důvody nejsou známy. Nezodpovězenou otázkou rovněž zůstává, jestli uvedené tabulkové počty úředníků

⁴⁷ Viz poznámka č. 46.

ve Vídni a Berlíně byly v praxi skutečně naplněny. Určitou představu nám poskytují údaje za rok 1941.⁴⁸

Srovnání skutečného a tabulkového stavu u pěti největších úřadoven Gestapa v roce 1941					
	Praha	Brno	Vídeň	Berlín	Düsseldorf
Tabulka	1 035	661	830	828	547
Skutečný stav	812	638	746	712	349
Podstav	223	23	84	116	198
Podstav v procentech	21,5	3,8	10,1	14	36,2

Je zajímavé, že brněnská řídicí úřadovna byla obsazena téměř na sto procent. Vysvětlení tohoto stavu by si zasloužilo podrobnou analýzu, pro tu zde ale není místo. Berlínská a vídeňská řídicí úřadovna se také částečně potýkaly s nedostatkem pracovníků, nebyl však nijak výrazný. To se nedá tvrdit v případě tajné státní policie v Praze, u düsseldorfské řídicí úřadovny pak byla situace přímo alarmující.

Úředníků v Praze v roce 1942 rozhodně nepřibýlo, právě naopak. Na „katastrofální personální situaci“ pražské řídicí úřadovny tak musel v dopise z 10. srpna 1942 určeném náčelníkovi personálního úřadu RSHA SS-Oberführerovi Erwinu Schulzovi reagovat sám vedoucí pražské řídicí úřadovny SS-Standartenführer vládní ředitel dr. Hans-Ulrich Geschke.⁴⁹ Poukázal na skutečnost, že jeho služebna má sice přidělených 464 systemizovaných míst pro kriminální úředníky, 186 (tedy čtyřicet procent) jich ale bylo neobsazených! Ti přitom tvořili páteř exekutivy i samotné služebny. Geschkem popsaný stav ukazuje následující tabulka.⁵⁰

Kriminální úředníci řídicí úřadovny Gestapa v Praze do hodnosti vrchního kriminálního tajemníka	
Tabulka	429
Skutečný stav k 10. srpnu 1942	229
Z toho ve výcviku či ve výcvikových kurzech	81
Z toho u Wehrmachtu či jiných služeben bezpečnostní policie	33
Skutečný stav vyškolených úředníků	115

48 Skutečné stavy jsou k 1. srpnu 1941, kdežto tabulkové k 1. září 1941. *BArch Berlin*, f. RSHA, sign. R 58/856, Schlüsselmaßige Stellenverteilung auf die Staatspolizei(leit)stellen (ohne Ostgebiete, Elsaß, Lothringen und Luxemburg) vom 1. September 1941; Kassenanschlag der Sicherheitspolizei für das Rechnungsjahr 1941, Berlin 1. September 1941, fol. 116–119.

49 *ABS*, f. 52, sign. 52-51-1, dopis Hanse-Ulricha Geschkeho pro SS-Oberführera Schulze z 10. 8. 1942.

50 Tamtéž.

Geschke si v dopise hořce postěžoval, že se mezi 115 zkušenými úředníky nalézají významný počet *zcela nepoužitelných* mužů, kterých se jejich nadřízení ve „staré říši“ zbavili převelením do Prahy. Oněch 115 mužů bylo navíc rozeseto mezi 11 služeben (pražská centrála a deset venkovních služeben). Zbytek jeho personálu tak tvořily ženské pomocné síly, vězeňští dozorcí a *staří zaměstnanci, kteří by za normálních okolností u bezpečnosti policie nesloužili*. Geschke neopomenul zdůraznit, že jeho muži musí zajišťovat bezpečnost na území o velikosti 31 350 km² se 4 800 000 Čechy, tedy *nepřáteli státu*.⁵¹ V tomto kontextu byla personální situace pražské řídicí úřadovny skutečně katastrofální.

Vedoucí pražského Gestapa v lamentacích dále pokračoval a uvedl, že přestože brněnská řídicí úřadovna spravovala asi o polovinu menší území než ta jeho (17 500 km² a 2 600 000 obyvatel), měla takřka plný stav pracovníků. Je tedy očividné, že brněnské Gestapo i roku 1942 nedostatkem personálu nestrádalo. Přesto to mělo být právě pražské Gestapo, které zpravidla muselo poskytnout personál pro nasazení na dalších okupovaných územích. Samotné vyšetřování tak leželo na bedrech pouhé hrstky zkušených a *neúnavných úředníků s velkým nasazením*, kteří ale byli v létě 1942 na pokraji svých sil. Geschke neopomenul zdůraznit, že *nepopíratelné velké úspěchy* jeho úřadovny – 35 000 zatčení během tří let (!)⁵² – jdou na vrub právě této malé skupiny úředníků.⁵³

V této souvislosti je vhodné položit si otázku: Jak se nedostatek personálu projevoval na efektivitě potírání tuzemského odboje a jak si pražské Gestapo vedlo ve srovnání s brněnským? K dispozici máme oficiální počty zatčených z 28 různých měsíců let 1941–1944.⁵⁴ Jde sice jen o něco více než o polovinu tohoto časového období, přesto nám umožňují udělat jisté závěry. Pražské Gestapo podle nich zatkl 27 098 osob, brněnské pak 19 085. Průměr na měsíc vychází na 968, resp. 682 lidí. Brněnské Gestapo tedy zatkl ve srovnání s pražským 70,5 % osob. V létě 1941 zaměstnávala pražská úřadovna 812 mužů a žen (podstav 21,5 %), brněnská 638 (podstav 3,8 %), a měla tedy 78,6 % pražského stavu. Nemalá část personálu obou úřadoven však nesloužila v protektorátu, ale byla nasazena na dalších okupovaných územích. Dále je nutné si uvědomit, že

51 Tamtéž. Všechny překlady v textu jsou autorovy.

52 Tato čísla nelze při současném stavu výzkumu ověřit. Předně není jasné, zda jsou míněna pouze zatčení (tudíž, zda nebyla některá osoba zatčena dvakrát), či skutečný počet zatčených osob. Rovněž ze správy nevyplývá, jestli Geschke myslí pouze zatčené za dobu svého působení v Praze (tj. od června 1939), nebo do počtu zahrnul i zatčené od března do května 1939.

53 ABS, f. 52, sign. 52-51-1, dopis Hanse-Ulricha Geschkeho pro SS-Oberführera Schulze z 10. 8. 1942. Geschke mohl mít k sepsání dopisu i ryze osobní motivaci – vyzdvižení vlastních zásluh a úspěchů, kterých dosáhl s početně a zkušenostmi slabým personálem.

54 K dispozici jsou údaje pro červen 1941 až leden 1942, květen až srpen 1942, prosinec 1942 až září 1943 a leden až červen 1944. *National Archives and Records Administration (NARA) Washington, T-1021, Roll: 0019; Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv*, f. Sbírka dokumentů ústředních nacistických orgánů politické policie 1931–1945, k. 4–15.

i kdyby měla pražská úřadovna plný stav, tzn. 1 035 pracovníků, pořád by byla vzhledem k počtu obyvatel v obou částech protektorátu oproti té brněnské v nevýhodě.

V kontextu těchto čísel můžeme prozatím konstatovat, že ač byla pražská řídicí úřadovna Gestapa vybavena procentuálně menším množstvím pracovníků než brněnská a musela zajišťovat dohled nad takřka dvojnásobnou populací Čechů, na její efektivitě potírání domácího odboje se tento jev nijak „negativně“ neprojevil.

Další dokumenty obdobné Geschkeho dopisu se doposud nalézt nepodařilo, a tak nejsme přesně informováni o poměrech na pražské řídicí úřadovně. Můžeme ale považovat za jisté, že v následujících letech počet jejích úředníků o mnoho nestoupl, což dokazují i data z telefonních seznamů (viz dále). Hlavním důvodem neutěšeného personálního stavu byla až do roku 1944 probíhající expanze nacistického represivního aparátu a nepříznivě se vyvíjející válečná situace, která si žádala nasazení stále více mužů na frontě.

V roce 1939 bylo napadeno Polsko, o rok později bylo okupováno Dánsko a Norsko, Nizozemsko, Belgie, Lucembursko a tři pětiny Francie. V roce 1941 byla napadena Jugoslávie, Řecko a Sovětský svaz. V následujícím roce Němci obsadili doposud neokupovanou část Francie, v roce 1943 musely německé jednotky nahradit italské ve většině Jugoslávie a v Řecku, přičemž sama Itálie byla okupována na podzim téhož roku. A konečně roku 1944 byli němečtí vojáci vysláni do Maďarska a na Slovensko.

Ve všech uvedených zemích byly zbudovány služebny bezpečnostní policie SD a prakticky do každé země byli vysláni muži z řídicí úřadovny Gestapa v Praze. V takovém případě ale zůstávali kmenovými zaměstnanci pražské služebny.⁵⁵ Tabulkové počty tak zahrnovaly nejen úředníky a zaměstnance sloužící u venkovních úřadoven a policejních věznic, ale i muže a ženy nacházející se mimo obvod mateřské úřadovny. Téma „zahraničního nasazení“ zaměstnanců pražského Gestapa by si také zasloužilo vlastní zpracování. Lze ale např. uvést, že již v roce 1940 bylo několik úředníků přeloženo do Francie.⁵⁶ V letech 1941–1942 byly desítky mužů odveleny na východ, kde se zapojily do vyhlazovací války.⁵⁷ Třináct nižších úředníků zamířilo na podzim 1943 do Itálie⁵⁸ a na jaře 1944 byl velký kontingent včetně vysokých úředníků vyslán do Maďarska.⁵⁹

55 Systemizovaná místa byla vedena pouze na služebnách uvnitř Velkoněmecké říše, tzn. v Německu a obsazených územích Rakouska, Československa, Polska (říšské župy Povartí a Gdaňsk – Západní Prusko a Generální gouvernement) a Alsaska a Lotrinska.

56 KAŇÁK, Petr – VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: Heinrich Reiser – válečný zločinec ve víru studené války v tomto čísle *Securitas Imperii*.

57 NA, f. Okupační vězeňské spisy (OVS), sign. 101-1-6, korespondence pražské řídicí úřadovny (1941–1942).

58 ABS, f. 52, sign. 52-40-16, Nachrichtenblatt der Staatspolizeileitstelle Prag, Jahrgang IV, Nummer 11 (1. November 1943), s. 8.

59 NA, f. NSM, sign. 110-4/157, hlášení velitele bezpečnostní policie v Praze z 15. dubna 1944 o nasazení příslušníků bezpečnostní policie a SD z jeho obvodu 15. dubna 1944 v Maďarsku.

Za nedostatkem personálu pražské řídicí úřadovny rozhodně nemůžeme vidět nechuť úředníků a zaměstnanců sloužit v protektorátu. Bylo tomu spíše naopak. Jednalo se o bezpečnou oblast, kde příslušníkům policejních složek hrozilo zranění či zabití při výkonu služby či mimo ni jen výjimečně.⁶⁰ To silně kontrastovalo se službou na okupovaných východních územích. Na rozdíl od „staré říše“ se české vnitrozemí navíc dlouho nalézalo mimo dosah spojeneckých bombardérů. I proto se do protektorátu stěhovaly také rodiny příslušníků německého represivního aparátu, které zde zůstávaly i po odvelení jejich živitelů na východ.⁶¹ Tam ostatně rodinní příslušníci nesměli, nehledě na skutečnost, že by je tam otcové s sebou pravděpodobně ani dobrovolně nevzali.

Úřední personál

Kdo mohl být ve Třetí říši policejním úředníkem? Obecné podmínky byly nastaveny takto:⁶² Již 7. dubna 1933 byl vydán zákon stanovující právní předpoklady pro přijetí do úředního poměru a propuštění z něj.⁶³ Pro druhou možnost byly relevantní paragrafy 3 a 4. Podle druhého z nich mohly být propuštěny ty osoby, které na základě své dosavadní činnosti nemohly poskytnout jistotou, že se vždy bezvýhradně zastanou národního státu.

V případě paragrafu 3 měli být penzionováni úředníci neárijského původu. Výjimku mohli mít ti, kteří v první světové válce bojovali na frontě, resp. otcové či synové těch, kteří během bojů zahynuli. Další výjimky mohl stanovit říšský ministr vnitra. Záludnost paragrafu spočívala v absenci definice skupiny osob neárijského původu. Stalo se tak teprve v zákoně o říšském občanství a prvním prováděcím nařízení⁶⁴ k němu na podzim 1935.⁶⁵ Tato právní norma byla úzce spjata se zákonem na ochranu německé krve a cti (tzv. Blutschutzgesetz)⁶⁶ a obě tvořily nechvalně proslulé norimberské zákony.

Zákon o říšském občanství nově rozdělil obyvatele Německé říše do dvou kategorií. Pouze říšští občané byli skupinou s plnými politickými a jinými právy, zatímco státní příslušníky zákon deklarativně chápal jako osoby *zvláště zavázané* Říši za poskyto-

60 Jedním ze zraněných úředníků byl např. Dittmar Bingel. VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: Protivník Třech králů Dittmar Bingel. *Historie a vojenství*, 2019, roč. 67, č. 4, s. 70–76.

61 Příkladem mohou být velitelé bezpečnostní policie a SD v protektorátu Walter Stahlecker a Horst Böhme. KAŇÁK, Petr – VAJSKEBR, Jan: *Kariéry ve službách nacismu. Nejvyšší velitelé německého potlačovacího aparátu v protektorátu Čechy a Morava*. ÚSTR – Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2020, s. 100–101, 122.

62 WEISZ, Franz: „Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien“ 1938–1945, Bd. 4.1, s. 1076 an.

63 *RGBL*, 1933, I. Teil, Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums vom 7. April 1933, s. 175–177.

64 Do roku 1943 vyšlo celkem dalších dvanáct prováděcích nařízení.

65 *RGBL*, 1935, I. Teil, Reichsbürgergesetz vom 15. September 1935, s. 1146; tamtéž, Erste Verordnung zum Reichsbürgergesetz vom 14. November 1935, s. 1333–1334.

66 Tamtéž, Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre vom 15. September 1935, s. 1146–1147.

vanou ochranu. První článek § 2 stanovil, že *říšským občanem je jen státní příslušník německé krve nebo krve podobného charakteru...* Židé proto nemohli být německými občany. První prováděcí nařízení z listopadu 1935 přesně definovalo, kdo byl podle nacistických představ Židem. Současně nařizovalo propuštění všech židovských úředníků k 31. prosinci 1935 s výjimkou těch, kteří bojovali v první světové válce.

Další důležitou právní normou byl výnos Vůdce a říšského kancléře o jmenování a propouštění říšských úředníků z 1. února 1935.⁶⁷ Adolf Hitler si v něm vyhradil právo jmenovat a propouštět úředníky náležící do platové skupiny A 2 c (např. vládní rada) a vyšší.⁶⁸ Prováděcí nařízení k tomuto výnosu bylo zveřejněno teprve za více než 18 měsíců.⁶⁹ Definovalo pojmy přijímání (důrazně se rozlišovalo mezi výrazy *Einstellung* a *Anstellung*⁷⁰) a povýšení a za jakých podmínek k němu mohlo dojít. V případech již zmiňovaných vyšších platových skupin mohl být úředník povýšen po odsloužení nejméně tří let.

Komplexní právní úpravou úředních poměrů byl Německý úřední zákon z ledna 1937.⁷¹ Na více než čtyřiceti stranách podrobně rozepisoval povinnosti úředníků, podmínky k jejich jmenování, přeložení a propuštění, odchod do důchodu a různé druhy sociálního zaopatření (vdovské důchody, pohřebné atd.). Zákon německé úředníky explicitně definoval jako *vykonavatele vůle státu vedeného NSDAP* a zavazoval je věrností Vůdci. Úředníci byli povinni hlásit nadřízeným případy, které by mohly *ohrožovat existenci říše a NSDAP*. Paragraf 44 výrazně rozšiřoval okruh osob, které mohly být kdykoliv bez důvodu postaveny mimo službu (*Wartestand*) a následně umístěny na jinou pozici či propuštěny.

Hranice pro odchod do důchodu byla stanovena na 65 let, nicméně vzhledem k *naléhavým služebním důvodům* mohl být odložen na dobu pozdější. Pro policejní úředníky v užším slova smyslu, tedy úředníky výkonné služby (*Vollzugsbeamte*), byl v červnu 1937

67 Tamtéž, *Erlass des Führers und Reichskanzlers über die Ernennung und Entlassung der Beamten* vom 1. Februar 1935, s. 74.

68 Schválené návrhy jsou dnes uloženy ve fondu prezidentské kanceláře v berlínském Bundesarchivu (R 601 Präsidialkanzlei), která je formálně vyřizovala. I přes úmrtí prezidenta Hindenburga prezidentská kancelář existovala až do konce války (od roku 1937 jako Prezidentská kancelář Vůdce a říšského kancléře).

69 *RGBl*, 1935, I. Teil, Reichsgrundsätze über Einstellung, Anstellung und Beförderung der Reichs- und Landesbeamten vom 14. Oktober 1936, s. 893–895.

70 *Einstellung* znamenalo jmenování mimořádným úředníkem, zatímco *Anstellung* jmenování řádným úředníkem při prvním uvedení na tabulkové místo.

71 *RGBl*, 1937, I. Teil, *Deutsches Beamtengesetz* vom 26. Januar 1937, s. 39–70. K zákonu byla vydána dvě prováděcí nařízení a samotný zákon byl roku 1939 lehce novelizován. *RGBl*, 1937, I. Teil, *Verordnung zur Durchführung des Deutschen Beamtengesetz* vom 29. Juni 1937, s. 669–689; *RGBl*, 1938, I. Teil, *Zweite Verordnung zur Durchführung des Deutschen Beamtengesetz* vom 13. Oktober 1938, s. 1421–1427 a *RGBl*, 1939, I. Teil, *Gesetz zur Änderung des Deutschen Beamtengesetz* vom 25. März 1939, s. 577–578.

vydán separátní zákon.⁷² Ti ve srovnání s ostatními úředníky odcházeli do penze v nižším věku. Policejní důstojníci v závislosti na hodnosti mezi 51. a 56. rokem, ostatní úředníci výkonné služby od věku 60 let. Krátce po vypuknutí druhé světové války říšský vůdce SS a náčelník německé policie Heinrich Himmler s ohledem na citovaný paragraf úředního zákona fakticky zakázal penzionování policejních úředníků. Během války tak docházelo jen velmi zřídka k jejich odchodům do důchodu, neboť je neměl kdo nahradit.⁷³

Důležitost nového zákona⁷⁴ spočívala především v tom, že vytvořil jednotné právní předpisy pro policejní úředníky bývalých německých zemí⁷⁵ a z úředníků výkonné služby udělal speciální kategorii tím, že je vyňal z všeobecného úředního práva.⁷⁶ Podle zákona mohli být na dobu neurčitou (auf Lebenszeit) jmenováni následující úředníci: kriminální komisaři, kteří završili 27. rok života, absolvovali přípravnou službu i zkušební období a složili předepsané zkoušky. Ti úředníci střední výkonné služby, kteří přešli ke Gestapu z ochranné policie, absolvovali 12 let policejní služby a složili nezbytné zkoušky. Pokud nepřišli od ochranné policie, museli být starší 32 let, absolvovat přípravnou službu a zkušební období a uspět u předepsaných zkoušek. Do dvanáctileté policejní služby se započítávala také služba u Wehrmachtu.

Prozatímní prováděcí nařízení k policejnímu zákonu bylo vydáno o měsíc později.⁷⁷ Mj. definovalo, kdo patřil mezi úředníky výkonné služby tajné státní policie.⁷⁸ Na dobu neurčitou jimi mohli být jmenováni úředníci od vrchního kriminálního asistenta výše. Dále zvýhodňovalo ty úředníky, kteří se angažovali pro NSDAP již před uchopením moci nacisty. Vydané nařízení umožňovalo do povinného dvanáctiletého období započítat službu u SS, SA, HJ vykonávanou před 30. lednem 1933 po dovršení 18 let života. Totéž platilo pro politické vedoucí. Prostým členům NSDAP měla být započítána doba členství, pakliže vstoupili do strany již před 14. zářím 1930.⁷⁹ Další prováděcí nařízení⁸⁰ byla vydána v následujících dvou letech, stejně jako novelizace samotného policejního zákona.⁸¹

72 *RGBl.*, 1937, I. Teil, Deutsches Polizeibeamtengesetz vom 24. Juni 1937, s. 653–659.

73 WEISZ, Franz: „Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien“ 1938–1945, Bd. 4.1, s. 1080.

74 *RGBl.*, 1937, I. Teil, Deutsches Polizeibeamtengesetz vom 24. Juni 1937, s. 653–659.

75 Myšleny jsou jednotlivé německé federativní země, které byly po uchopení moci nacisty degradovány na správní jednotky centrálně řízeného vůdcovského státu.

76 BANACH, Jens: *Heydrichs Elite*, s. 267.

77 *RGBl.*, 1937, I. Teil, Vorläufige Durchführungsverordnung zum Deutschen Polizeibeamtengesetz vom 26. Juli 1937, s. 857–869.

78 Viz tabulka na konci podkapitoly.

79 Dne 14. září 1930 proběhly volby do říšského sněmu, při kterých NSDAP poprvé získala větší počet hlasů.

80 *RMBlB.*, 1938, Ausführungsbestimmungen zum Deutschen Polizeibeamtengesetz vom 22. Juli 1938 Nr. 2, s. 1201; *RMBlB.*, 1939, Ausführungsbestimmungen zum Deutschen Polizeibeamtengesetz vom 2. 2. 1939, Nr. 4, s. 240.

81 *RGBl.*, 1939, I. Teil, Erste Verordnung zur Ergänzung des Deutschen Polizeibeamtengesetz vom 9. Juli

Co se týče platového ohodnocení (mzdy, služné atd.), klíčovou roli zde sehrál zákon o finančních opatřeních z 19. března 1937.⁸² Úředníci bezpečnostní a ochranné policie a četnictva se stali říšskými úředníky a mzdy jim měl vyplácet stát. Mzdy státních zaměstnanců reguloval příslušný zákon z konce roku 1927,⁸³ resp. jeho 29. novelizace z března 1937.⁸⁴ Kromě jednotných mezd stanovil i jednotná označení pro úřední hodnosti.⁸⁵ Úředníci tajné státní policie spadali do části A (Reichsbesoldungsordnung A – Auffsteigende Gehälter), proto označení každé platové skupiny začínalo tímto písmenem. Jak napovídá i název, platy nebyly pevně stanoveny, ale pohybovaly se v určitém pásmu. Platové skupiny současně odpovídaly příslušným úředním hodnotem policistů.⁸⁶ Kromě mezd reguloval zákon i další finanční náležitosti, jako příspěvky na děti, nemocenskou, příplatky na bydlení apod.

Nyní již k samotným policejním úředníkům. Úřednictvo bezpečnostní policie se dělilo podle náplně své práce do dvou profesních drah. Výkonná služba (Vollzugsdienst) představovala exekutivu, zatímco správní služba (Verwaltungsdienst) zahrnovala úředníky, kteří zajišťovali administrativní a hospodářský chod každé úřadovny. Úředníci se dělili do šesti, od roku 1942 do sedmi kategorií. Šlo o policejní správní úředníky (Polizeiverwaltungsbeamte), technické úředníky, kriminální úředníky a kriminální úřednice (!),⁸⁷ policejní důstojníky, úředníky policejního vězeňského dozoru (Polizeigefängnisaufsichtsbeamte) a policejní školní úředníky (Polizeischulbeamte).⁸⁸ Kriminální úřednice bychom ale u pražské úřadovny hledali marně, což platí i pro posledně jmenované, kteří působili jen na školách bezpečnostní policie a SD.⁸⁹ Kromě kriminálních úředníků a úřednic bylo všech pět ostatních kategorií součástí správní služby. Hranice mezi oběma profesními drahami nebyla nepřekročitelná. Naprostá většina úředníků sice sloužila ve „vých“ odděleních, ale nejen u pražské řídicí úřadovny bychom našli výjimky. Úředník výkonné služby mohl vést referát v hospodářském

1939, s. 1249; tamtéž, Dritte Verordnung zur Ergänzung des Deutschen Polizeibeamtengesetz vom 9. Juli 1939, s. 1249–1250.

82 *RGBl.*, 1937, I. Teil, Gesetz über Finanzmaßnahmen auf dem Gebiete der Polizei vom 19. März 1937, s. 325–327.

83 *RGBl.*, 1927, I. Teil, Besoldungsgesetz vom 16. Dezember 1927, s. 349–484.

84 *RGBl.*, 1937, I. Teil, Gesetz über die Neunundzwanzigste Änderung des Besoldungsgesetzes vom 19. März 1937, s. 342–370.

85 Trvalo ovšem až do konce roku 1938, než bylo přizpůsobení lokálních hodnot tím říšským dokončeno. BANACH, Jens: *Heydrichs Elite*, s. 267.

86 Viz tabulka na konci podkapitoly.

87 Podle tabulek na účetní rok 1942 bylo vyhrazeno celkem devět míst pro kriminální úřednice. Krom jednoho místa se ve všech případech jednalo o pozice na RSHA. Zda byla skutečně obsazena, zůstává nejasné. Kassenanschlag der Sicherheitspolizei für das Rechnungsjahr 1942, Berlin 1. Juli 1942.

88 Kassenanschlag der Sicherheitspolizei für das Rechnungsjahr 1940, Berlin 30. Juli 1940; Kassenanschlag der Sicherheitspolizei für das Rechnungsjahr 1942, Berlin 1. Juli 1942.

89 Jejich výčet viz BANACH, Jens: *Heydrichs Elite*, s. 105–106.

a správním oddělení a naopak. V případě oddělení II⁹⁰ se jednalo především o vedoucí neexekutivních referátů spravujících kartotéky a zabývající se ochrannou vazbou. Vedoucím referátu I C (tělesná cvičení a střelecký výcvik) z oddělení I (personál) byl ve druhé polovině roku 1943 kriminální komisař Heinrich Gottschling, přestože se jednalo o úředníka výkonné služby.⁹¹

Následující tabulka⁹² ukazuje předepsané počty úředníků pro pražskou řídicí úřadovnu v letech 1940–1942.

Tabulkové obsazení pražské řídicí úřadovny Gestapa v letech 1940–1942 – úředníci			
Druh úředníků	1940	1941	1942
Policejní správní úředníci	57	62	63
Techničtí úředníci	2	1	2
Kriminální úředníci	459	457	464
Policejní důstojníci	-	1	1
Policejní vězeňští dozorcí	44	45	44
Kriminální úřednice	-	-	-
Policejní učitelé	-	-	-
Celkem	562	566	574

Pro následující roky údaje bohužel chybějí. Totéž platí i pro skutečné počty, s výjimkou léta 1942. Na základě dat z knihy obsazení systemizovaných míst pražské řídicí úřadovny lze oba typy údajů porovnat.⁹³

Srovnání tabulkového a skutečného počtu úředníků k 1. červenci 1942		
Druh úředníků	Tabulkový počet	Skutečný počet
Kriminální úředníci	464	261 (56,3 %)
Policejní správní úředníci	63	48 (76,2 %)
Policejní vězeňští dozorcí	44	35 (79,6 %)
Techničtí úředníci	2	1 (50 %)
Policejní důstojníci	1	0
Celkem	574	345 (60,1 %)

90 Oddělení II (politická policie) existovalo v letech 1939–1943 a společně s oddělením III (kontrašpionáž) tvořily vlastní exekutivu pražské řídicí úřadovny Gestapa.

91 Jeho životopis viz VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: „Veselý, dobrosrdečný, pevný charakter“. Kriminální rada Heinrich Gottschling a jeho služba u Gestapa. *Paměť a dějiny*, 2020, roč. 14, č. 1, s. 61–69.

92 Viz poznámka č. 46.

93 ABS, f. 52, sign. 52-41-2, Stellenplan der Staatspolizeileitstelle Prag (nedatováno, 1941–1943).

K 1. červenci 1942 chyběly dr. Geschkemu dvě pětiny úředníků. Uvedená tabulka potvrzuje správnost údajů v jeho dopise náčelníkovi personálního úřadu RSHA Schulzovi zmíněném výše. Zatímco nedostatek správních úředníků a jejich vězeňských kolegů byl vážný, ale nikoli tragický, v případě kriminálních úředníků lze hovořit o skutečně neutěšené situaci. A znovu je třeba připomenout, že nejde jen o muže samotné pražské centrály, ale i všech venkovních služeben a policejních věznic včetně úředníků nasazených mimo protektorát. Na druhou stranu je nutno podotknout, že nevíme, jak systemizace míst vznikala. Nejsme schopni určit, zda, popř. do jaké míry byly tabulky nadhodnocené. Reálná potřeba úřednických míst mohla být ve skutečnosti nižší. O podstavu úředníků na pražské řídicí úřadovně Gestapa ovšem nelze pochybovat.

Na základě dostupných údajů z telefonních seznamů jsme schopni rekonstruovat skutečné počty úředníků samotné pražské centrály v letech 1939–1944. Čísla zahrnují i úředníky, kteří ještě neukončili svůj výcvik či byli teprve úředníky na zkoušku, což se týká zejména kriminálních asistentů. Počet vyškolených a zkušených kriminálních úředníků byl ve skutečnosti o dost nižší.⁹⁴

Skutečný stav úředníků pražského Gestapa						
Datace	Kriminální úředníci	Policejní správní úředníci*	Policejní vězeňští dozorcí**	Techničtí úředníci	Nejasné/ Mimořádní	Celkem
Září 1939	96	26	0	1	12	135
Duben 1941	82	36	3	1	1	123
Léto 1942	98	35	17	1	0	151
Červen 1943	108	39	13	1	0	161
Léto 1944	100	38	3	1	0	142

* Z telefonních seznamů nelze určit, kteří z policejních inspektorů byli inspektory řádnými a kteří mimořádnými. Byli proto plošně zahrnuti mezi řádné.

** Pouze v letech 1942 a 1943 jsou v seznamech uvedeni všichni úřední dozorcí z pankrácké věznice. V ostatních nejsou vůbec či jen ti nejdůležitější.

94 Viz poznámka č. 9.

Výkonná služba

Nyní si blíže představíme úředníky výkonné služby, kteří byli páteří tajné státní policie. Byli to právě oni, kdo odbojáře zatýkali, vyslyšali a mučili. Výkonná služba sestávala ze dvou profesních drah – střední (einfacher, později mittlerer Vollzugsdienst)⁹⁵ a vedoucí (leitender Vollzugsdienst). Pravidla pro přijímání byla pevně stanovena v Himmlerově výnosu z 18. února 1938, který nabyl platnosti v dubnu téhož roku.⁹⁶

Pakliže se nějaký muž ucházel o přijetí do střední výkonné služby (kriminální asistent až kriminální inspektor), musel splňovat řadu všeobecných kritérií: být německé či spřízněné krve, naprosto politicky spolehlivý, bezúhonný a mít bezchybné vedení (einwandfrei führung), říšské občanství, splňovat zdravotní požadavky kladené na příslušníky policie i SS a vlastnit nejméně jeden sportovní odznak.⁹⁷ Dále byly vyžadovány dostatečné všeobecné znalosti včetně psaní na stroji a těsnopisu. Minimální předepsaný věk byl 18 let, horní hranice byla stanovena na 30 let. Požadováno bylo členství v NSDAP nebo v jejích formacích (SS, SA, HJ, NSKK) a upřednostněni byli muži se znalostmi cizích jazyků či se zvláštním vzděláním. Pokud uchazeč všechny podmínky splňoval a složil přijímací zkoušky, byl přijat jako kriminální asistent – čekatel.

Zkušební doba trvala celkem dvanáct měsíců. Nejprve praktikoval pět měsíců u (řídící) úřadovny Gestapa a posléze dva měsíce u (řídící) úřadovny kriminální policie a služebny SD. Během těchto devíti měsíců se seznámil s pracovními metodami všech tří bezpečnostních složek, jakož i s příslušnými právními normami. Výcvik byl zakončen tříměsíčním kurzem na kriminalistické odborné škole v Berlíně-Charlottenburgu.⁹⁸ Tam mohli být připuštěni pouze ti praktikanti, kteří již absolvovali povinnou pracovní⁹⁹ a vojenskou službu. Kurz byl zakončen odbornou zkouškou I. stupně.

95 *RGBL*, 1939, I. Teil, Erste Verordnung zur Ergänzung des Deutschen Polizeibeamtengesetzes vom 9. Juli 1939, s. 1249.

96 *RMBliB.*, 1938, RdErl. d. RFSSuChdDtPol. im RMDl. vom 18. 2. 1938 über Einstellung und Ausbildung der Anwärter für die Sicherheitspol. und den Sicherheitsdienst des RFSS, s. 289–294.

97 Jednalo se o Sportovní odznak SA (SA-Sportabzeichen) či Říšský sportovní odznak (Reichsportabzeichen). K problematice sportu uvnitř SS viz BAHRO, Berno: *Der SS-Sport. Organisation-Funktion-Bedeutung*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 2013.

98 Z kapacitních důvodů probíhaly kurzy od roku 1939 na škole pohraniční policie v Pretzschu v Sasku-Anhaltsku. Ta byla v létě 1941 rozpuštěna a personál přesunut do školy bezpečnostní policie ve Fürstenbergu v Meklenbursku. Hlavním úkolem nové školy bylo pořádání kurzů pro čekatele střední výkonné služby, které se od roku 1942 konaly společně pro Gestapo i Kripo. BANACH, Jens: *Heydrichs Elite*, s. 113. Kurzy byly od té doby prodlouženy na čtyři měsíce. Podrobný rozpis jejich průběhu viz *BefBlS.*, 1942, Nr. 41, RdErl. des RSHA. vom 27. 8. 1942 über Gemeinsame Ausbildung der Kriminalassistentenanwärter (SB) der Geh. Staatspolizei und der Staatl. Kriminalpolizei in der Sicherheitspolizeischule in Fürstenberg/Mecklenburg, s. 255–264. Pro úplnost dodejme, že v těsném sousedství Fürstenbergu se nalézal KT Ravensbrück.

99 Od roku 1935 byla v Německu zavedena pracovní povinnost pro německou mládež ve věku od

Po jejím úspěšném absolvování byl dotyčný jmenován mimořádným kriminálním asistentem. Teprve po pěti odsloužených letech, včetně doby strávené ve výcviku, mohl být jmenován řádným kriminálním asistentem.¹⁰⁰ Nicméně, jak ukazovala praxe zejména z druhé poloviny války, docházelo pravidelně ke zkracování uvedené předepsané lhůty.¹⁰¹ Konečně kriminální asistenti s více než 12 odslouženými lety mohli být jmenováni vrchními kriminálními asistenty a tím převzati do úředního poměru na dobu neurčitou (auf Lebenszeit).¹⁰²

Nařízením z 1. srpna 1942 přenesl říšský ministr vnitra Wilhelm Frick pravomoc jmenovat úředníky nižší a střední služby Gestapa platových skupin A 11 až A 7a (kriminální asistent až kriminální tajemník) na vedoucí (řídících) úřadoven, popř. velitele a komandéry bezpečnostní policie na území Říše.¹⁰³ V návaznosti na toto nařízení vydal RSHA v září 1942 směrnici, která jmenování upravovala.¹⁰⁴ Ta navíc obsahovala i výčet platných relevantních zákonů, nařízení a výnosů.

Na hodnost kriminálního tajemníka mohl dotyčný dosáhnout po dovršení 35 let, přičemž musel nejméně dva roky odsloužit jako vrchní kriminální asistent. Až do jara 1940 bylo pro jmenování vrchním kriminálním tajemníkem nezbytností úspěšně absolvování tříměsíčního kurzu na důstojnické škole bezpečnostní policie v Berlíně-Charlottenburgu a složení odborné zkoušky II. stupně. To bylo od té doby obligatorní pro budoucí kriminální inspektory.¹⁰⁵ Přesné podmínky do jmenování obou zmíněných hodností formalizoval až Himmlerův výnos z října 1943,¹⁰⁶ který podtrhoval splyvání bezpečnostní policie a SS a který bude podrobně rozebrán v jiném textu. Kriminální tajemníci mohli být povýšeni na vrchní kriminální tajemníky po třech letech a totéž

18 do 25 let. Ta se zpočátku týkala jen mužů. Museli odsloužit šest měsíců. *RGBl.*, 1939, I. Teil, Reichsarbeitsdienstgesetz vom 26. 6. 1935, s. 769–771.

100 WEISZ, Franz: „*Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien*“ 1938–1945, Bd. 4.1, s. 1157.

101 Např. Wolfgang Wätzig se dočkal jmenování kriminálním asistentem 1. 9. 1942, ačkoli se tak mělo stát ne dříve než 1. 2. 1944. Johann Friedl byl jmenován 1. 2. 1943, přestože k tomu mělo dojít nejdříve 1. 3. 1944. *ABS*, f. 52, sign. 52-41-2, Stellenplan der Staatspolizeileitstelle Prag (nedatováno, 1941–1943).

102 Tuto část služebního postupu nesprávně popsal ve své knize Oldřich Sládek. Mylně uvedl, že muži, kteří úspěšně složili odbornou zkoušku I. stupně, byli rovnou jmenováni řádnými kriminálními asistenty. Taktéž nesouhlasí, že mohli být povýšeni na vrchní kriminální asistenty po pouhých třech letech. *SLÁDEK, Oldřich: Zločinná role Gestapa*, s. 79. Nesprávné Sládkovy údaje převzal i ČERNÝ, Vladimír: *Brněnské Gestapo 1939–1945 a poválečné soudní procesy s jeho příslušníky*, s. 33.

103 *RGBl.*, 1942, Anordnung über die Dezentralisierung der Personalverwaltung im Bereich der Sicherheitspolizei vom 1. August 1942, s. 486.

104 *BefBlS.*, 1942, Nr. 44, RdErls. des RSHA. vom 24. 8. 1942 über Richtlinien zu der Anordnung des Reichsministers des Innern vom 1. 8. 1942, s. 283–286.

105 WEISZ, Franz: „*Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien*“ 1938–1945, Bd. 5.1, s. 1730; *RMBliB.*, 1940, RdErl. d. RFSSuChdDtPol. im RMDl. vom 1. 3. 1940 über Umwandlung der Krim.-Obersekretär-Prüfung in eine Krim.-Inspektor-Prüfung, s. 425–426.

106 WEISZ, Franz: „*Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien*“ 1938–1945, Bd. 4.1, s. 1159.

platilo pro povýšení na kriminální inspektory.¹⁰⁷ Délka kurzu pro kriminální inspektory byla v roce 1942 snížena na dva měsíce.¹⁰⁸

Nyní můžeme zaměřit pozornost na úředníky vedoucí výkonné služby (kriminální komisař až říšský kriminální ředitel). Výchově budoucích velitelských kádrů věnovali nacisté velkou pozornost a záhy začali měnit požadavky kladené na budoucí kriminální komisaře. Už od roku 1933 byli uchazeči prověřováni z politické spolehlivosti. O dva roky později museli předkládat důkazy o svém árijském původu a prohlášení, že nejsou členy zednářských lóží. Od října 1936 bylo povinné členství v NSDAP nebo v některé z jejích formací.¹⁰⁹

V souvislosti se jmenováním Heinricha Himmlera náčelníkem německé policie byly od podzimu téhož roku sjednoceny předpisy pro výcvik a jmenování úředníků výkonné služby pro celou Říši. Délka kurzů pro kriminální komisaře se mezitím prodloužila z šesti měsíců v roce 1933 na osm v roce 1934 a od září 1935 na tři čtvrtě roku (fakticky se ale první takový kurz uskutečnil až v říjnu 1937).¹¹⁰ Většinu přidaného času však nevyplnila výuka klasických kriminalistických metod, nýbrž ideologická školení.¹¹¹

Pravidla pro přijímání byla pevně stanovena v Himmlerově výnosu z 18. února 1938, který nabyl platnosti v dubnu téhož roku. Všeobecné předpoklady byly prakticky stejné jako u předchozí služební dráhy: německá či spřízněná krev, naprostá politická spolehlivost, bezúhonnost a bezchybné vedení, říšské občanství, zdravotní požadavky kladené na příslušníky policie i SS, znalost psaní na stroji a těsnopisu. Povinné bylo naproti tomu vlastnictví Sportovního odznaku SA a Říšského sportovního odznaku.¹¹²

Uchazeči z řad jiných povolání museli být ve věku od 18 do 30 let, být členy NSDAP nebo jejích formací a mít maturitu nebo patent (vysvědčení) z důstojnické školy (SS-Junkerschule) ozbrojených útvarů SS. Preferováni byli ti s vysokoškolským vzděláním a dobrou znalostí cizích jazyků. Zájemci ze střední výkonné služby nesměli překročit věkovou hranici 35 let a museli mít odsloužené nejméně dva roky od složení

107 *BefBlS.*, 1943, Nr. 52, RdErl. d. RFSSuChdDtPol. vom 20. 10. 1943 über Beförderungsrichtlinien für die Sicherheitspolizei, s. 347.

108 *BefBlS.*, 1942, Nr. 20, RdErl. d. RFSSuChdDtPol. im RMdI. vom 29. 4. 1942 über Kriminal-Inspektor-Prüfung, s. 122–123.

109 BANACH, Jens: *Heydrichs Elite*, s. 264–265.

110 Tamtéž, s. 265, 267 a 273.

111 Výcvikový plán vydaný v červnu 1943 obsahoval celkem 750 výukových hodin, ze kterých bylo rovných 100 vyhrazeno pro *výchovu v duchu SS a politicko-světónázorovou výchovu*. Značně ideologický náboj měl navíc výukový předmět *Nauka o východě, obsazená území, zahraničí*. HARTEN, Hans Christian: *Die weltanschauliche Schulung der Polizei im Nationalsozialismus*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 2018, s. 65–66. Srov. s *BefBlS.*, 1943, Nr. 42, RdErl. d. RFSSuChdDtPol. vom 18. 6. 1943 über Ausbildung der Kriminalkommissar-Anwärter in der Führerschule der Sicherheitspolizei, s. 251–265.

112 *RMBlB.*, 1938, RdErl. d. RFSSuChdDtPol. im RMdI. vom 18. 2. 1938 über Einstellung und Ausbildung der Anwärter für die Sicherheitspol. und den Sicherheitsdienst des RFSS, s. 289–294.

odborné zkoušky I. stupně, během kterých se výborně osvědčili. Povinností byla také tříměsíční zkušební stáž na Úřadu tajné státní policie v Berlíně (později RSHA).¹¹³ Po složení vstupních zkoušek se jednotliví muži stali kriminálními komisaři-čekateli.

V případě zájemců z jiných povolání měl výcvik trvat 34 měsíců. Nejprve museli absolvovat devítiměsíční školení předepsané pro kriminální asistenty-čekanetele. Pakliže měli za sebou povinnou pracovní i vojenskou službu, čekal je tříměsíční kurz na důstojnické škole bezpečnostní policie v Berlíně-Charlottenburgu a odborné zkoušky I. stupně.¹¹⁴ Následoval nejméně třináctiměsíční výcvik a praxe, která byla rozdělena následovně: šest měsíců probíhala u tajné státní policie, tři měsíce u kriminální policie a další tři měsíce u SD¹¹⁵ a po čtrnácti dnech u revírní služby, u ochranné policie a u policejní správní služby. Při mimořádné způsobilosti dotyčného mohl být výcvik zkrácen až o tři měsíce. Jeho poslední fáze se skládala z devítiměsíčního kurzu na již zmiňované berlínské škole a závěrečných zkoušek. Pro uchazeče z řad policie odpadlo prvních dvanáct měsíců výcviku.¹¹⁶

Pokud čekatel úspěšně složil komisařské zkoušky, stal se kriminálním komisařem na zkoušku (Kriminalkommissar zur Probe).¹¹⁷ Zkušební doba trvala nejméně šest měsíců. Pokud se osvědčil, byl jmenován řádným kriminálním komisařem.¹¹⁸ Po vypuknutí druhé světové války se možnosti náboru nových kriminálních komisařů v důsledku mobilizace pro válečné hospodářství a povolávání do Wehrmachtu a Waffen-SS radikálně proměnily. Bezpečnostní policie se od té doby mohla opřít pouze o čekatele z řad úředníků střední výkonné služby. V roce 1942 byl nedostatek vhodných uchazečů již tak vážný, že RSHA snížil kvalifikační požadavky. Nově byla zrušena horní věková hranice, přičemž úředníci Gestapa měli nastoupit na kurz pro kriminální komisaře ihned po skončení čtyřměsíčního výcviku u kriminální policie.¹¹⁹

Pravidla pro postup do vyšších hodností reguloval až již zmiňovaný Himmlerův výnos z října 1943. Do té doby docházelo k povyšování zpravidla na návrh vedoucího úřadovny.¹²⁰ Kriminální komisaři mohli být jmenováni kriminálními rady po pěti letech a stejné podmínky platily pro jmenování kriminálním ředitelem a vládním a kriminál-

113 Tamtéž.

114 Od nutnosti absolvovat tento tříměsíční kurz bylo záhy ustoupeno. BANACH, Jens: *Heydrichs Elite*, s. 269.

115 SLÁDEK, Oldřich: *Zločinná role gestapa*, s. 80, nezmiňuje tři měsíce u SD.

116 *RMBliB.*, 1938, RdErl. d. RFSSuChdDtPol. im RMDI. vom 18. 2. 1938 über Einstellung und Ausbildung der Anwärter für die Sicherheitspol. und den Sicherheitsdienst des RFSS, s. 289–294.

117 Od roku 1942 probíhaly společné kurzy pro kriminální komisaře k tajné státní policii i kriminální policii. V důsledku toho se kriminální komisaři na zkoušku od Gestapa označovali stejným způsobem, jakým bylo obvyklé u kriminální policie – Kriminalkommissar auf Probe. BANACH, Jens: *Heydrichs Elite*, s. 276.

118 WEISZ, Franz: „*Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien*“ 1938–1945, Bd. 4.1, s. 1168.

119 BANACH, Jens: *Heydrichs Elite*, s. 275.

120 WEISZ, Franz: „*Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien*“ 1938–1945, Bd. 4.1, s. 1168.

ním radou. Mimořádně schopní kriminální radové mohli být po pěti letech povýšeni rovnou na vládní a kriminální rady.¹²¹

Podmínky pro jmenování vrchním vládním a kriminálním radou a vládním a kriminálním ředitelem nebyly nijak precizovány. Himmler o jejich povýšení rozhodoval na základě zdůvodnění v návrzích došlých na RSHA.¹²² Nejvyšší hodnost říšského kriminálního ředitele zůstala vyhrazena pouze pro náčelníky úřadu IV (Gestapo) a V (Kripo) Hlavního úřadu říšské bezpečnosti Heinricha Müllera a Arthura Nebeho.

Je nutné zdůraznit, že všechny výše uvedené lhůty představovaly skutečně jen minimální předepsanou dobu, po které mohla být podána žádost o povýšení. Po jejím uplynutí nevznikal žádný automatický nárok na jmenování do vyšší hodnosti. Na druhou stranu jí bylo možné při mimořádných výkonech dosáhnout dříve. Takové případy však byly v protektorátu vzácné. Nejznámějším bylo hromadné povýšení hned 17 kriminálních úředníků v září 1942, kterým jim Himmler vyjádřil své uznání za práci v komisi vyšetřující atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha a za nasazení při dobývání krypty kostela svatého Cyrila a Metoděje v Resslově ulici v Praze, v níž se ukrývali českoslovenští parašutisté.¹²³

Nyní můžeme obrátit pozornost na samotné počty kriminálních úředníků pražské řídicí úřadovny Gestapa. Počet systemizovaných míst v letech 1940–1942 ukazuje níže uvedená tabulka. Znovu připomínáme, že počty nezahrnují jen úředníky pražské centrály, ale i ty z venkovních služeben a ty, kteří byli nasazeni mimo hranice Říše.¹²⁴

Tabulkové obsazení pražské řídicí úřadovny Gestapa v letech 1940–1942 – kriminální úředníci				
Hodnost	Platová skupina	1940	1941	1942
Vládní a kriminální ředitel	A 1b	-	-	-
Vrchní vládní a kriminální rada	A 2b	-	-	-
Vládní a kriminální rada	A 2c 2	-	-	-

121 *BefBIS.*, 1943, Nr. 53, RdErl. d. RFSSuChdDtPol. vom 20. 10. 1943 über Beförderungsrichtlinien für die Sicherheitspolizei, s. 347.

122 WEISZ, Franz: *„Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien“ 1938–1945*, Bd. 4.1, s. 1175.

123 Ve dvou případech šlo o mimořádné povýšení na kriminálního radu, po jednom na kriminálního komisaře a inspektora, čtyři muži se dočkali jmenování vrchním kriminálním tajemníkem a devět kriminálním tajemníkem. *ABS*, f. 52, sign. 52-41-2, Nachrichtenblatt der Staatspolizeileitstelle Prag, Jahrgang 3, Nr. 9 (7. September 1942). Důvody jsou rozepsány v Geschkeho návrhu na uznání projevené úředníkům řídicí úřadovny Gestapa v Praze za objasnění atentátu z 24. června 1942, který lze nalézt v edici dokumentů ŠUSTEK, Vojtěch: *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava. Edice historických dokumentů*, sv. 1. Scriptorium, Praha 2012, s. 509–514.

124 Viz poznámka č. 46.

Kriminální ředitel	A 2d	-	1	1
Kriminální rada	A 3b	6	5	5
Kriminální komisař	A 4c 1	18	22	25
Kriminální inspektor	A 4c 2	3	3	4
Vrchní kriminální tajemník	A 5b	28	28	31
Kriminální tajemník	A 7a	97	97	97
Vrchní kriminální asistent	A 7c	307*	71	301**
Vrchní kriminální asistent	A 8a	-	230	-
Celkem		459	457	464

* V roce 1940 ještě neexistovala platová skupina A 8a pro vrchní kriminální asistenty. Do počtu jsou zahrnuti i kriminální asistenti.

** Platová skupina A 7c i A 8a. Do platové skupiny 8a byli zahrnuti kriminální asistenti.

Nejvyšší šarže vedoucí výkonné služby bychom u pražského Gestapa hledali marně. Tyto pozice byly obsazeny „manažery“ z vedoucí správní služby (höhere Verwaltungsdienst), o kterých bude ještě řeč. Tabulkové počty se během zkoumaného období změnilly pouze kosmeticky. Zajímavější údaje nám poskytne porovnání předepsaného a reálného stavu kriminálních úředníků z léta 1942.¹²⁵

Srovnání tabulkového a skutečného počtu kriminálních úředníků k 1. červenci 1942		
Hodnost	Tabulkový počet	Skutečný počet
Kriminální ředitel	1	1
Kriminální rada	5	4*
Kriminální komisař	25	19**
Kriminální inspektor	4	3
Vrchní kriminální tajemník	31	29
Kriminální tajemník	97	55
Vrchní kriminální asistent	71	25
Vrchní kriminální asistent	230	125***
Celkem	464	261

* Včetně kriminálního komisaře Schultzeho vedeného na tabulkovém místě pro kriminální rady.

** Včetně těch na zkoušku.

*** Včetně kriminálních asistentů.

¹²⁵ ABS, f. 52, sign. 52-41-2, Stellenplan der Staatspolizeileitstelle Prag (nedatováno, 1941–1943); Kassenanschlag der Sicherheitspolizei für das Rechnungsjahr 1942, Berlin 1. Juli 1942.

Pokud jde o kriminální ředitele, rady a inspektory, jakož i o vrchní kriminální tajemníky, jejich systemizovaná místa byla takřka plně zaplněna.¹²⁶ Klíčovou roli mezi úředníky exekutivy hráli kriminální komisaři, neboť jim byla svěřována většina důležitých funkcí. Jejich počet byl předepsán tak, aby mohli zastávat pozice vedoucích venkovních služeben a většiny referátů, stejně jako zástupců vedoucích největších venkovních služeben a nejdůležitějších referátů.

Realita byla ale jiná. Byť se na první pohled počet 19 kriminálních komisařů z předepsaných 25 nemusí zdát nedostatečný, ve skutečnosti tomu tak bylo. Čtyři z devatenácti Geschkeho komisařů byli nasazeni mimo protektorát, jeden byl „zapůjčen“ brněnské řídicí úřadovně Gestapa a Dittmar Bingel byl při přestřelce s členem odbojové organizace Tři králové, štábním kapitánem Václavem Morávkem v prosinci 1941 zmrzačen a aktivní služby zproštěn.¹²⁷ Vedoucí pražského Gestapa měl proto k dispozici jen polovinu tabulkového počtu. Geschke se neutěšenou situaci snažil vyřešit nahlášením deseti svých nejlepších úředníků pro dráhu kriminálního komisaře.¹²⁸ Pokud ale některý z těchto mužů úspěšně prošel celým výcvikem, již se k pražské řídicí úřadovně nevrátil.

S nedostatkem kriminálních komisařů se tak musel od podzimu 1942 potýkat i Geschkeho nástupce Ernst Gerke. Ani on nebyl ve snaze o rozšíření jejich řad úspěšný. V říjnu 1943 disponoval pouze 15 z předepsaného počtu 25 komisařů, přičemž dva sloužili mimo protektorát a Bingel měl být v nejbližší době vyrazen ze stavu bezpečnostní policie. Mohl se tak opřít jen o tucet mužů¹²⁹ a mělo být ještě hůře. Pro obsazení Maďarska byla v březnu 1944 postavena operační skupina F, u níž jako zástupce vedoucího shodou okolností působil již zmiňovaný Geschke. Zahrnovala na 800 mužů¹³⁰ a ti byli rekrutováni i z pražské řídicí úřadovny. Gerke se mj. musel rozloučit s jedním kriminálním radou a dvěma kriminálními komisaři,¹³¹ přičemž jako náhradu obdržel pouze jednoho kriminálního komisaře.

Vedoucí pražského Gestapa se alespoň pokusil vyměnit některé komisaře dlouhodobě sloužící v protektorátu za jejich kolegy z jiných částí Říše, uspěl ale jen v případě vedoucího venkovní služebny v Kladně Haralda Wiesmanna. Ten byl v prosinci 1943

126 Kriminální ředitel Karl Bömelburg byl ale od léta 1940 nasazen v okupované Francii a do Prahy se již nevrátil.

127 Jeho životopis viz VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: *Protivník Třech králů Dittmar Bingel*, s. 70–76.

128 ABS, f. 52, sign. 52-51-1, dopis Hanse-Ulricha Geschkeho pro SS-Oberführera Schulze z 10. 8. 1942.

129 *Státní oblastní archiv* (dále jen SOA) Praha, f. Mimořádný lidový soud (dále jen MLS) Praha, sp. zn. Ls 7408/46, dopis E. Gerkeho z 12. 10. 1943 určený pro SS-Obersturmbannführera vom Felde z RSHA.

130 BOECKL-KLAMPER, Elisabeth – MANG, Thomas – NEUGEBAUER, Wolfgang: *Gestapo-Leitstelle Wien 1938–1945*, s. 60.

131 Jednalo se o vedoucí venkovních služeben v Pardubicích, Plzni a Táboře kriminálního komisaře Gerharda Clagese, kriminálního radu Heinricha Krupkeho a kriminálního komisaře Bruno Kriegera.

přeložen ke komandérovi bezpečnostní policie a SD ve Varšavě a do Prahy zamířil kriminální rada Gottlieb Höhmann.¹³² Tváří v tvář nepříznivým podmínkám tak nezbylo vedoucím pražského Gestapa nic jiného než svěřovat vedení dvou venkovních služeben či referátů jedné osobě¹³³ nebo jej přenechávat úředníkům ze střední výkonné služby.

Ani těmito úředníky ale pražské Gestapo nedisponovalo v potřebném množství. Vzhledem k probíhající válce nebylo možné získat větší počet mužů vhodných pro nižší služební dráhu kriminálních úředníků mezi civilisty. Vedení pražské řídicí úřadovny bylo proto nuceno hledat vhodné adepty jinde. Na základě Himmlerova výnosu vyslal v prosinci 1942 velitel pořádkové policie v Protektorátu Čechy a Morava SS-Gruppenführer a generálporučík policie Paul Riege ke Gerkeho úřadovně svých dvacet česky mluvících poddůstojníků. S účinností od 1. ledna 1943 byli převzati jako čekatelé střední výkonné služby.¹³⁴

Muži s více než dvanácti odslouženými lety, kteří byli jen tři, se stali vrchními kriminálními asistenty na zkoušku, zatímco ti ostatní kriminálními asistenty na zkoušku. Zkušební doba měla trvat jeden rok a měla být zakončena odbornou zkouškou I. stupně. Dvacítka mužů byla rozdělena mezi pražskou centrálu (oddělení II a III) a několik venkovních služeben. Výcvikem úspěšně prošlo sedmnáct z nich a s účinností od 1. ledna 1944 byli zařazeni na tabulková místa u pražské řídicí úřadovny a definitivně převzati do stavu bezpečnostní policie.¹³⁵

„Injekce“ v podobě necelých dvou desítek mužů nemohla přinést zásadní zlepšení situace na poli kriminálních úředníků, což dokládá i níže uvedená tabulka.¹³⁶

132 SOA Praha, f. MLS Praha, sp. zn. Ls 7408/46, dopis E. Gerkeho z 12. 10. 1943 určený pro SS-Obersturmbannführera vom Felde z RSHA; tamtéž, rozkaz náčelníka bezpečnostní policie a SD ze 17. 12. 1943 o výměně kriminálního rady Höhmanna a kriminálního komisaře Wiesmanna.

133 Kriminální komisař a pozdější kriminální rada Eduard Fischer velel v letech 1942–1943 jak venkovní služebně v Jičíně, tak v Mladé Boleslavi. Zhruba půl roku v roce 1944 byl také přednostou plzeňského i kladenského Gestapa. Kriminální komisař Heinrich Krupke stál několik let v čele referátů II BM a II P a kriminální komisař Heinz Pannwitz vedl až do svého odchodu z Prahy v září 1942 dokonce tři referáty. Jeho životopis viz KREISINGER, Pavel – ZUMR, Jan: Heinz Pannwitz (1911–1975). Kdo byl hlavní vyšetřovatel atentátu na Reinharda Heydricha? *Paměť a dějiny*, 2017, roč. 11, č. 2, s. 81–92.

134 Příslušná korespondence se nalézá v ABS, f. 52, sign. 52-51-1.

135 Tamtéž.

136 Viz poznámka č. 9.

Vývoj počtu kriminálních úředníků u pražského Gestapa					
Hodnost	Září 1939	Duben 1941	Léto 1942	Červen 1943	Léto 1944
Kriminální ředitel	0	0	0	0	1
Kriminální rada	1	1	0	3	5
Kriminální komisař	8	6	9	9	5
Kriminální inspektor	1	2	2	1	4
Vrchní kriminální tajemník	3	5	14	17	24
Kriminální tajemník	15	30	27	31	28
Vrchní kriminální asistent	28	18	21	18	6
Kriminální asistent	35	20	25	29	27
Celkem	91	82	98	108	100

Vyšší počet kriminálních radů na konci války nebyl zapříčiněn příchodem nových mužů, ale povýšením déle sloužících komisařů. To samé analogicky platilo pro vrchní kriminální tajemníky a kriminální tajemníky, jejichž počet stoupl na úkor vrchních kriminálních asistentů. Počet úředníků na nejnižším služebním stupínku během války stagnoval. Vedení pražského Gestapa se při náboru nových mužů nemohlo příliš spolehnout na německou menšinu v obvodu své působnosti. A nešlo jen o nedostatek vhodných adeptů způsobený již zmiňovaným vypuknutím války.

Podle předběžného prováděcího nařízení k policejnímu zákonu z července 1937 měla být polovina míst střední výkonné služby u tajné státní policie vyhrazena pro čekatele z řad civilistů a polovina pro úředníky ochranné policie s více než osmi odslouženými lety.¹³⁷ Na Němce sloužící u meziválečné československé policie a četnictva nacisté pohlíželi jako na ideologicky nespolehlivé – na rozdíl od situace v Rakousku.¹³⁸ Proto tyto muže v řadách Gestapa v protektorátu najdeme jen výjimečně.¹³⁹ Tudíž byl podíl českých Němců mezi kriminálními, ale i správními úředníky poměrně zanedbatelný a pohyboval se v řádu desítek. A pouze na těch nejnižších pozicích. Vzhledem k nastaveným podmínkám a délce trvání protektorátu nemohli zpravidla protektorátní či sudetští Němci

137 *RGBL*, 1937, I. Teil, Vorläufige Durchführungsverordnung zum Deutschen Polizeibeamtengesetz vom 26. Juli 1937, s. 857–869.

138 Po svém vzniku v roce 1938 se personál vídeňské řídicí úřadovny Gestapa skládal z 90 % z příslušníků rakouských policejních složek, vesměs z členů nebo přívrženců NSDAP BOECKL-KLAMPER, Elisabeth – MANG, Thomas – NEUGEBAUER, Wolfgang: *Gestapo-Leitstelle Wien 1938–1945*, s. 116.

139 Jednalo se např. o kriminálního tajemníka Josefa Chalupského. *BArch Berlin*, sign. RS A 5341, ručně psaný životopis (nedatováno).

dosáhnout na vyšší hodnost než na řádného kriminálního asistenta v případě střední výkonné služby a na kriminálního komisaře v případě vedoucí výkonné služby.¹⁴⁰

Na závěr podkapitoly uvádíme tabulku zachycující výši mezd stanovenou pro jednotlivé hodnosti úředníků výkonné služby s jejich ekvivalentními hodnostmi v SS.¹⁴¹

Úředníci vedoucí výkonné služby			
Služební hodnost	Odpovídající hodnost SS	Platová skupina	Roční plat v RM (říšských markách)
Říšský kriminální ředitel	SS-Standartenführer	A 1b	6 200–10 600
Vládní a kriminální ředitel	SS-Standartenführer	A 1b	6 200–10 600
Vrchní vládní a kriminální rada	SS-Obersturmbannführer	A 2b	7 000–9 700
Vládní a kriminální rada	SS-Sturmbannführer	A 2c 2	4 800–8 400
Kriminální ředitel	SS-Sturmbannführer	A 2d	4 800–7 800
Kriminální rada	SS-Hauptsturmführer	A 3b	4 800–7 000
Kriminální komisař	SS-Obersturmführer	A 4c 1	3 900–5 300
Úředníci střední výkonné služby			
Kriminální inspektor	SS-Obersturmführer	A 4c 2	2 800–5 000
Vrchní kriminální tajemník	SS-Untersturmführer	A 5b	2 300–4 200
Kriminální tajemník	SS-Untersturmführer	A 7a	2 350–3 500
Vrchní kriminální asistent	SS-Hauptscharführer	A 7c/A 8a	2 000–3 000
Kriminální asistent	SS-Oberscharführer	A 8c 2	2 160–2 340

Úředníci správní služby

Administrativní a hospodářský chod každé úřadovny Gestapa, jakož i dohled nad jejími věznicemi, zajišťovali úředníci ze správní služby. Na rozdíl od předpisů pro úředníky výkonné služby byly ty pro správní úředníky identické pro všechny policejní složky, lhostejno, zda šlo o bezpečnostní či pořádkovou policii.¹⁴²

Podle novelizace německého úředního zákona z roku 1939 se správní služba dělila do čtyř služebních drah. Nižší (einfacher), střední (mittlerer), vyšší (gehobener) a vedoucí

140 Jediným kriminálním komisařem v obvodu pražské řídicí úřadovny tuzemského původu byl Josef Horbaschek, jmenovaný v květnu 1943. ABS, f. 52, sign. 52-40-16, Nachrichtenblatt der Staatspolizeileitstelle Prag, Jahrgang 4, Nr. 6 (1. Juni 1943).

141 WEISZ, Franz: „Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien“ 1938–1945, Bd. 8, s. 39.

142 Tamtéž, Bd. 4.1, s. 1186.

(höherer Dienst).¹⁴³ Podmínky pro přijímání, povyšování a propouštění regulovalo obrovské množství nejrůznějších zákonů, výnosů, oběžníků, směrnic a nařízení. Jen pro střední a vyšší správní službu bezpečnostní policie platilo v polovině roku 1941 celkem 84 ustanovení (!),¹⁴⁴ což výmluvně demonstrovalo „přebyrokratizovanost“ policejních sil Třetí říše. Není proto možné uvádět zde všechny podrobnosti. I vzhledem k nižšímu významu správní služby oproti výkoné nastíníme pouze základní kontury.

Služební dráha nižší správní služby zahrnovala domovníky, kancelářské asistenty, poslíčkové mistry (později vrchní poslíčkové mistry) a úřední a kancelářské pomocníky. Uchazeči museli projít zdravotní prohlídkou a až do jara 1943 dokonce splňovat nároky kladené na členy SS. Vzhledem k očividné nesmyslnosti tohoto nařízení – úředníci nižší správní služby vykonávali jen podřadné práce – bylo poté od této praxe upuštěno.¹⁴⁵ Věková hranice se pohybovala v rozmezí 21–40 let, vyžadováno bylo absolvování vojenské služby i důkaz o zvládnutí obecné školy alespoň s průměrnou známkou „uspokojivý“ (befriedigend).¹⁴⁶

Po složení přijímacích zkoušek následoval nejméně šestiměsíční výcvik, který pro uchazeče z nepolicejních povolání zpravidla trval déle. V té době byli označováni jako úřední asistenti na zkoušku. Pokud se osvědčili, stali se řádnými úředními asistenty a byli přijati do úředního poměru na dobu určitou (auf Wiederruf). Teprve po dvanácti odsloužených letech mohli být přijati na dobu neurčitou (auf Lebenszeit). Do této doby se ovšem započítávala i předchozí služba u policie či v jiných státních úřadech, tudíž mohla být reálně výrazně kratší.¹⁴⁷ Nižší služba u bezpečnostní policie zahrnovala i nižší službu policejního vězeňského dozoru (policejní vězeňští hlavní strážmíři a policejní vězeňští vrchní strážmíři), o které nám ale bližší informace chybějí.

Střední služební dráha zahrnovala střední správní službu (policejní asistent až vrchní policejní tajemník), střední technickou službu (techničtí asistenti, tajemníci a vrchní tajemníci) a střední službu policejního vězeňského dozoru (policejní vězeňští správci a vrchní policejní vězeňští správci).¹⁴⁸ Předpisy regulující přijímání a povyšování uvnitř dvou posledně jmenovaných drah se doposud nepodařilo objevit, soustředíme se proto jen na tu první.

Podle výnosu ze srpna 1939 se uchazeči pro střední správní službu rekrutovali ze tří skupin – úředníků ochranné policie, civilistů a ve výjimečných případech také úředníků

143 *RGBl.*, 1939, I. Teil, Gesetz zur Änderung des Deutschen Beamtengesetzes vom 25. März 1939, s. 577–578.

144 *NA*, f. ÚŘP-dodatky, BdS, ustanovení pro střední a vyšší správní službu bezpečnostní policie (nedatováno, 1941).

145 *BefBlS.*, 1943, Nr. 13, RdErl. des ChdSPudSD. vom 9. 3. 1943 über SS-Fähigkeit der Bewerber für den einfachen Verwaltungsdienst, s. 77.

146 WEISZ, Franz. *„Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien“ 1938–1945*, Bd. 4.1, s. 1188.

147 Tamtéž, s. 1188–1190.

148 *NA*, f. ÚŘP-dodatky, BdS, manuskript vrchního policejního inspektora pro přednášku na RSHA, 13. 6. 1941.

nižší správní služby.¹⁴⁹ Muži z prvně jmenované skupiny museli absolvovat závěrečnou zkoušku I. stupně ochranné policie a ovládat těsnopis.¹⁵⁰ Úředníci nižší správní služby nesměli překročit 45. rok života, složit předepsané zkoušky, vést si bezvadně v dosavadní službě i mimo ni a disponovat patričními znalostmi a schopnostmi nezbytnými pro výkon střední služby. Civilní čekatelé se měli v první řadě rekrutovat z řad osvědčených zaměstnanců úřadů. Museli být členy NSDAP nebo jejich formací, splňovat zákonné podmínky pro jmenování úředníky, absolvovat obecnou školu s dobrým prospěchem (průměrná známka 2), složit předepsané zkoušky a ovládat těsnopis.¹⁵¹

Výcvik trval zpravidla dvanáct měsíců a mohlo se do něj započítat až osm týdnů strávených na cvičení u Wehrmachtu. Pokud byly čekatelovy výkony nedostatečné, mohla být přípravná služba naopak prodloužena. Během ní měl označení policejní asistent-čekatel. Výcvik se skládal z praktické a teoretické části. Nezbytností bylo důkladné ovládnutí všech předepsaných předpisů a byrokratických postupů, jakož i pravopisu. Uchazeči se museli naučit správně vést služební deník, akta i pokladnu. Nechyběla ani ideologická školení.

Přípravná služba byla zakončena závěrečnou zkouškou. Úředníci nižší správní služby byli po jejím úspěšném složení rovnou jmenováni policejními asistenty. Absolventi pocházející z řad ochranné policie se stali mimořádnými policejními asistenty. Pokud bylo na příslušné úřadovně k dispozici volné systemizované místo, dočkali se jmenování řádnými policejními asistenty. Naproti tomu civilní čekatelé museli nejprve odsloužit tři roky jako mimořádní policejní asistenti, než mohli být jmenováni řádnými.¹⁵²

K povýšení do vyšší hodnosti policejního tajemníka nebylo zapotřebí dosažení minimálního předepsaného věku. Vyžadována však byla dvanáctiletá služba u policie, do které se ovšem započítávala přípravná služba i doba strávená v hodnosti mimořádného policejního asistenta. Výnos ze září 1942 dal policejním asistentům možnost jmenování

149 Podle již zmiňovaného předběžného prováděcího nařízení k policejnímu zákonu bylo 50 % míst střední správní služby u Gestapa vyhrazeno pro úředníky ochranné policie s více než osmi odsloženými lety, polovina pro uchazeče z řad civilních povolání. *RGBl.*, 1937, I. Teil, Vorläufige Durchführungsverordnung zum Deutschen Polizeibeamtengesetz vom 26. Juli 1937, s. 857–869. Nicméně je jasné, že po vypuknutí války se Gestapo muselo v první řadě spoléhat na vlastní kádry než na civilisty a muže z ochranné policie.

150 Požadována byla schopnost psát 80 a číst 120 slabik za minutu.

151 *RMBlB.*, 1939, RdErl. d. RFSSuChdDtPol. im RMDI. vom 16. 8. 1939 über Ausbildung und Prüfung der Anwärter des staatl. Pol.-Verwaltungsdienstes. Anlage II. Ausbildung und Prüfung der Anwärter des staatl. mittleren Pol.-Verwaltungsdienstes, s. 1757–1758.

152 Tamtéž. V roce 1942 došlo ke zmírnění podmínek. Pakliže úředníci již dovršili 27. rok života a vedli si ve službě obzvláště dobře, mohli být jmenováni řádnými policejními asistenty ještě před ukončením předepsané tříleté lhůty. *BefBlS.*, 1942, Nr. 20, RdErl. des RFSSuChdDtPol. im RMDI. vom 28. 4. 1942 über Außerplanmäßige Dienstzeit im mittleren und gehobenen Polizeiverwaltungsdienst, s. 122. Nesměla však trvat méně než jeden rok. *BefBlS.*, 1942, Nr. 44, RdErl. des RSHA. vom 24. 8. 1942 über Richtlinien zu der Anordnung des Reichsministers des Innern vom 1. 8. 1942, s. 284.

policejním tajemníkem již po pouhém roce služby, pakliže se mimořádně osvědčili. I nadále ale bylo nutné nejprve odsloužit dvanáct let u policejních složek.¹⁵³

Podmínky jmenování do vyšších hodností střední správní služby upravoval již zmínovaný Himmlerův výnos z října 1943. Policejní asistenti se museli nejprve osvědčit po dobu nejméně dvou let, než mohli být povýšeni. Při mimořádných služebních výkonech se ale mohli dočkat již po dvanácti měsících. Pokud měl úředník v okamžiku jmenování policejním asistentem odslouženo více než 13 let, mohl po dalších dvou letech dosáhnout na hodnost policejního tajemníka. Nicméně ne dříve než po uplynutí jednoho roku od jmenování policejním asistentem.¹⁵⁴

Pakliže byl členem SS, musel policejní asistent absolvovat kurz pro důstojníky SS. Po jeho úspěšném absolvování získal nejnižší důstojnickou hodnost (SS-Untersturmführer) a stal se policejním tajemníkem. Po třech letech mohl být povýšen na SS-Obersturmführera a jmenován vrchním policejním tajemníkem. Neuspěl-li na kurzu pro důstojníky SS, mohl se sice stát policejním tajemníkem, ale v SS mohl dosáhnout nanejvýš na SS-Sturmscharführera, tedy nejvyšší poddůstojnickou hodnost. Měl tak ztížený další služební postup, ačkoli nikoli nemožný.¹⁵⁵ Nečlenové SS mohli být jmenování policejními tajemníky bez nutnosti absolvovat důstojnický kurz. Toužili-li ale po vyšší hodnosti, bylo i pro ně jeho absolvování podmínkou.¹⁵⁶

Vyšší služba zahrnovala u policie pouze vyšší správní službu (policejní inspektor až policejní rada, přičemž na ministerské úrovni působili ještě úřední radové a vládní úřední radové).¹⁵⁷ Z jejich příslušníků se rekrutovali vedoucí neexekutivních oddělení, referátů a oborů. Dle výnosu ze srpna 1939 mohli být pro tuto služební dráhu povolání uchazeči z řad civilistů, úředníků ochranné policie a ve výjimečných případech i úředníci střední správní služby.¹⁵⁸

153 WEISZ, Franz: „Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien“ 1938–1945, Bd. 4.1, s. 1195–1196.

154 *BefBlS.*, 1943, Nr. 53, RdErl. d. RFSSuChdDtPol. vom 20. 10. 1943 über Beförderungsrichtlinien für die Sicherheitspolizei, s. 347.

155 Např. SS-Sturmscharführer policejní tajemník Werner Heidrich navštívoval od 9. do 18. března 1944 kurz pro důstojníky SS na říšské škole bezpečnostní policie a SD v Praze. Přestože v něm neuspěl a důstojníkem se nikdy nestal, dočkal se v létě 1944 jmenování vrchním policejním tajemníkem. *ABS*, f. 305, sign. 305-222-1, německy psaný životopis z 19. 8. 1946 a zpráva Zemské státní bezpečnosti v Čechách, oblastní odbočka v Plzni, ze 17. 4. 1946.

156 *BefBlS.*, 1943, Nr. 53, RdErl. d. RFSSuChdDtPol. vom 20. 10. 1943 über Beförderungsrichtlinien für die Sicherheitspolizei, s. 347.

157 *NA*, f. ÚŘP-dodatky, BdS, manuskript vrchního policejního inspektora pro přednášku na RSHA, 13. 6. 1941.

158 *RMBliB.*, 1939, RdErl. d. RFSSuChdDtPol. im RMDI. v. 16. 8. 1939 über Ausbildung und Prüfung der Anwärter des staatl. Pol.-Verwaltungsdienstes. Anlage I. Ausbildung und Prüfung der Anwärter des staatl. gehobenen Pol.-Verwaltungsdienstes, s. 1747–1758. Podle platných předpisů bylo padesát procent míst vyšší správní služby u Gestapa vyhrazeno pro úředníky ochranné policie s více než dvanácti (v roce 1941 již „pouze“ jedenácti) odslouženými lety, polovina pro uchazeče z řad civilních povolání. *NA*, f. ÚŘP-dodatky, BdS, manuskript vrchního policejního inspektora pro přednášku na RSHA, 13. 6. 1941.

Jako čekatelé mohli být přijati ti muži z civilních povolání, kteří byli členy NSDAP nebo některé z jejich formací, splňovali zákonné předpoklady ke jmenování úředníkem, ovládali těsnopis a měli *osvědčení o absolvování státem uznané plnohodnotné střední školy*).¹⁵⁹ Uchazečům nemělo být u zápisu (*Vormerkung*) více než 17 let, leda že by měli maturitu na vyšším vzdělávacím zařízení. Muži s takovým vysvědčením mohli být přijati až po absolvování pracovní a vojenské služby a nesměli být starší třiceti let.

Úředníci ochranné policie museli mít osvědčení o závěrečné zkoušce II. stupně ochranné policie a ovládat těsnopis. Jejich kolegové ze střední správní služby mohli být na vyšší správní službu navrženi jen tehdy, pokud si vedli bezvadně v dosavadní službě i mimo ni, odsloužili nejméně čtyři roky a byli hodnoceni nadprůměrně. V úvahu připadali navíc jen ti úředníci, kteří složili zkoušku pro střední správní službu alespoň se známkou „gut“ (dobrý) a nepřekročili 45. rok života.¹⁶⁰

V případě civilních uchazečů se výcvik skládal z učení a přípravné služby, u ostatních odpadala první část. Učení trvalo dva roky a během něho měl čekatel označení policejní správní učeň. Uspěl-li, bylo mu vystaveno vysvědčení a musel absolvovat povinnou pracovní a vojenskou službu. Přípravná služba trvala tři roky, pro uchazeče ze střední správní služby dva roky a během ní měli označení policejní inspektor-čekatel. Do služby se mohlo započítat až osm týdnů cvičení u Wehrmachtu. Po osmnáctiměsíční zkušební době následovala průběžná zkouška, která prověřila čekatelovu znalost účetnictví. Výcvik byl zakončen závěrečnou zkouškou, po jejímž úspěšném absolvování byl dotyčný jmenován mimořádným policejním inspektorem.¹⁶¹ Řádným inspektorem se mohl stát až v okamžiku jmenování úředníkem na dobu neurčitou. Což bylo možné až po odsloužení dvanácti let u policie včetně přípravné služby. Do lhůty se započítávala i doba strávená prací ve veřejné správě.¹⁶²

Dle výnosu z října 1943 mohl být policejní inspektor v hodnosti SS-Obersturmführer po třech letech povýšen na SS-Hauptsturmführera a vrchního policejního inspektora. Ten se mohl dočkat jmenování policejním radou už po dvou letech a policejní rada mohl po třech letech dosáhnout povýšení na SS-Sturmbannführera. Policejní radové

159 Abschlusszeugniss einer annerkannten vollausgestalteten Mittelschule. Tento typ škol měl celkem devět tříd, které byly rozděleny do tří tříletých stupňů: Unter-, Mittel- und Oberstufe. GELHAUS, Dirk – HÜLTER, Jörn P.: *Die Ausleseschulen als Grundpfeiler des NS-Regimes*. Königshausen u. Neumann, Würzburg 2003, s. 28.

160 *RMBliB.*, 1939, RdErl. d. RFSSuChdDtPol. im RMDI. vom 16. 8. 1939 über Ausbildung und Prüfung der Anwärter des staatl. Pol.-Verwaltungsdienstes. Anlage I. Ausbildung und Prüfung der Anwärter des staatl. gehobenen Pol.-Verwaltungsdienstes, s. 1747–1758.

161 Tamtéž.

162 WEISZ, Franz: *„Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien“ 1938–1945*, Bd. 4.1, s. 1195–1196.

s mimořádnými schopnostmi a způsobilostí pro vedoucí úkoly mohli být po pěti letech mimořádně povýšeni na vládní rady.¹⁶³

Vedoucí správní služba zahrnovala úředníky v hodnosti od vládního rady až po ministerského ředitele (Ministerialdirektor). U bezpečnostní policie však fakticky končila u vládního ředitele. Právní podmínky upravovalo nařízení z června 1937,¹⁶⁴ ačkoli pro čekatele z řad justice, ze kterých se budoucí vedoucí kádry Gestapa rekrutovaly především, stále platil výnos z července 1934.¹⁶⁵ Předpokladem bylo studium práv a nejméně tříletá přípravná služba ve všeobecné a vnitřní správě. Vysokoškolské studium bylo zakončeno první státní zkouškou, přípravná služba druhou (velkou). Uchazeč ji zahájil nejméně osmiměsíční praxí coby soudní koncipient (Gerichtsreferendar) u úředního soudu (Amtsgericht). Následovala přinejmenším stejně dlouho trvající praxe u zemského soudu (Landesgericht). Poté nejméně pět měsíců u advokáta a čtyři u vrchního zemského soudu (Oberlandesgericht). Než mohl být připuštěn k velké právní zkoušce, musel koncipient ještě odsloužit nejméně čtyři měsíce u velkého úředního soudu včetně pracovního soudu a konečně přinejmenším sedm měsíců ve státní nebo komunální správě. Pokud obstál při velké právní zkoušce, musel pak strávit ve státní správě minimálně další rok a osvědčit se, než mohlo dojít k jeho jmenování vládním asesorem.¹⁶⁶

Soudní asesoři, tzn. koncipienti po ukončené přípravné službě, však v Německé říši hledali uplatnění jen stěží. V roce 1935 stálo proti téměř 5 700 pruským soudním asesorům pouze 6 400 míst ve vyšší justiční službě, přičemž se ročně uvolňovalo v průměru jen přibližně 250 z nich.¹⁶⁷ Této situace využil špičkový právník a náčelník personálního oddělení Úřadu tajné státní policie dr. Werner Best.¹⁶⁸ Mladým, ideologicky upevněným absolventům práv nabídl možnost rychlého kariéerního růstu a zároveň obrovskou moc. Osobně přezkušoval všechny uchazeče a rekrutováním právníků posiloval svou vlastní pozici. Ač Heydrich – a koneckonců ani Hitler s Himmlerem – právníky nijak rád neměl, s Bestovou pomocí se snažil zabránit tomu, aby se do čela úřadoven Gestapa dostali „nepolitictí odborníci“, tedy kriminalisté sloužící u policie již za výmarské republiky. Výsledkem této politiky bylo, že v roce 1938 mělo 95 procent vedoucích

163 *BefBIS.*, 1943, Nr. 53, RdErl. d. RFSSuChdDtPol. vom 20. 10. 1943 über Beförderungsrichtlinien für die Sicherheitspolizei, s. 347.

164 *RGBl.*, 1937, I. Teil, Verordnung über die Ausbildung für den höheren Dienst in der allgemeinen und inneren Verwaltung vom 29. Juni 1937, s. 666–667.

165 *RGBl.*, 1934, I. Teil, Justizausbildungordnung vom 22. Juli 1934, s. 727–736.

166 Vládní asesoři byli u Gestapa vždy vedeni jako mimořádní úředníci, nikoli jako správní úředníci.

167 BANACH, Jens: *Heydrichs Elite*, s. 282.

168 Jeho životopis viz ULRICH, Herbert: *Best. Biographische Studien über Radikalismus, Weltanschauung und Vernunft. 1903–1989*. Dietz, Bonn 1996.

(řídících) úřadoven maturitu, 87 procent absolvovalo práva a polovina měla dokonce doktorát!¹⁶⁹ Pražské Gestapo v tom nebylo výjimkou.¹⁷⁰

Mladí juristé často zahájili svou službu přímo na Úřadu tajné státní policie, aby se „zapracovali“. Po jmenování vládním asesorem byli přeloženi k lokálním úřadovnám, kde se stali vedoucími oddělení a zástupci vedoucích, aby sami po několika letech převzali vedení.¹⁷¹ Na rozdíl od předchozích služebních drah nebyly nikdy vydány směrnice pro jmenování do vyšších hodností. Jak ukazovala praxe, docházelo k nim zpravidla po třech či čtyřech letech, tedy velmi rychle.¹⁷²

Po shrnutí kariérních drah správních úředníků obraťme nyní pozornost na jejich počty u pražské řídicí úřadovny Gestapa. Počet systemizovaných míst pro policejní správní úředníky v letech 1940–1942 ukazuje níže uvedená tabulka. Opět připomínáme, že zahrnuje i úředníky z venkovních služeben a těch nacházejících se v nasazení mimo hranice Říše. Čísla v závorkách označují muže, kteří sice tabulkově spadali pod pražské Gestapo, nicméně byli vysláni k úřadu říšského protektora,¹⁷³ přesněji řečeno do štábu velitele bezpečnostní policie a SD v Praze.¹⁷⁴

Tabulkové obsazení pražské řídicí úřadovny Gestapa v letech 1940–1942 – policejní správní úředníci				
Hodnost	Platová skupina	1940	1941	1942
Vládní ředitel	A 1b	-	-	1
Vrchní vládní rada	A 2b	2 (1)	2 (1)	2 (1)
Vládní rada	A 2c 2	3 (2)	4 (3)	4 (3)
Policejní rada	A 3b	2 (1)	2	2
Vrchní policejní inspektor	A 4b 1	1	1 (1)	4 (1)
Vrchní důchodový mistr	A 4b 1	-	-	-
Vrchní policejní inspektor	A 4b 2	1	2	-
Policejní účetní revizor	A 4b 2	-	-	-
Policejní inspektor	A 4c 1	1	2	1

169 PAUL, Gerhard: Ganz normale Akademiker. In: PAUL, Gerhard – MALLMAN, Klaus-Michael (eds.): *Die Gestapo – Mythos und Realität*, s. 238.

170 Od června 1939 stál v čele pražské řídicí úřadovny dr. Hans-Ulrich Geschke, kterého v září 1942 vystřídal dr. Ernst Gerke. Oba vystudovali práva.

171 BANACH, Jens: *Heydrichs Elite*, s. 284.

172 Zářným případem byl již několikrát zmiňovaný dr. Geschke. V dubnu 1934 nastoupil ke Gestapu, v únoru 1935 byl jmenován vládním asesorem. Již 1. července 1937 se stal vládním radou, o tři roky později vrchním vládním radou a v březnu 1942 byl jmenován vládním ředitelem.

173 Kassenanschlag der Sicherheitspolizei für das Rechnungsjahr 1940–1942.

174 ABS, f. 52, sign. 52-41-2, Stellenplan der Staatspolizeileitstelle Prag (nedatováno, 1941–1943).

Policejní inspektor	A 4c 2	14 (1)	13	13
Vrchní policejní tajemník	A 4d	-	-	-
Vrchní policejní tajemník	A 5b	-	3	6
Policejní tajemník	A 7a	16 (1)	16 (1)	15 (1)
Policejní kancelářský tajemník	A 7a	-	-	-
Policejní asistent	A 8a	13 (2)	13	10
Kancelářský asistent	A 9	-	-	-
Vrchní poslíčkový mistr	A 10a*	-	-	-
Provozní asistent	A 10a	-	-	1
Domovník	A 10b	1	1	2
Poslíčkový mistr	A 10b**	-	-	-
Úřední pomocník	A 10b	3 (1)	3	2
Kancelářský pomocník	A 10a***	-	-	-
Celkem		57	62	63

* S příplatkem 300 RM.

** S příplatkem 200 RM.

*** Pouze v Bavorsku.

Jak je vidět, řada hodnotí zde nebyla vůbec zastoupena. Stejně jako v případě úředníků výkonné služby se i tabulkové počty jejich kolegů ze správní služby během zkoumaného období změnilly pouze nepatrně. Zaměřme se proto rovnou na porovnání předepsaného a reálného stavu policejních správních úředníků z léta 1942.¹⁷⁵

Srovnání tabulkového a skutečného počtu policejních správních úředníků k 1. červenci 1942		
Hodnost	Tabulkový počet	Skutečný počet
Vládní ředitel	1	1
Vrchní vládní rada	2	2
Vládní rada	4	4
Policejní rada	2	2*
Vrchní policejní inspektor	4	3
Policejní inspektor	1	2
Policejní inspektor	13	10
Vrchní policejní tajemník	6	5

175 ABS, f. 52, sign. 52-41-2, Stellenplan der Staatspolizeileitstelle Prag (nedatováno, 1941–1943); Kassenanschlag der Sicherheitspolizei für das Rechnungsjahr 1942, Berlin 1. Juli 1942.

Policejní tajemník	15	10
Policejní asistent	10	3
Provozní asistent	1	1
Domovník	2	2
Úřední pomocník	2	3
Celkem	63	48

* Vrchní policejní inspektor Kurt Quoss byl veden na volném tabulkovém místě určeném pro policejní rady.

Na první pohled zaujme plná obsazenost pozic z vedoucí správní služby. Ta byla ve skutečnosti fikcí, neboť jeden vrchní vládní rada a všichni čtyři vládní radové byli odvezeni k veliteli bezpečnostní policie a SD, přestože alespoň jeden z nich měl vykonávat službu u pražského Gestapa. Pátý vládní rada, vedoucí oddělení II Heinrich Berger, byl pro změnu pořád veden ve stavu vídeňské řídící úřadovny. Nicméně počet tří reprezentantů vedoucí správní služby byl pro řízení pražské služebny plně dostačující. Hlavním důvodem čtvrtinového deficitu tak byl nedostatek úředníků ze střední správní služby, který se ani v pozdějších letech nepodařilo zacetit.¹⁷⁶

Vývoj počtu policejních správních úředníků u pražského Gestapa					
Hodnost	Září 1939	Duben 1941	Léto 1942	Červen 1943	Léto 1944
Vládní ředitel	0	0	1	0	0
Vrchní vládní rada	0	1	1	1	1
Vládní rada	5	2	1	2	1
Policejní rada	0	1	1	2	3
Vrchní policejní inspektor	1	2	2	1	6
Policejní inspektor	10	15	11	12	9
Vrchní policejní tajemník	0	2	5	4	5
Policejní tajemník	6	8	7	5	4
Policejní asistent	1	3	2	3	3
Domovník	0	0	2	2	1
Úřední pomocník	2	0	2	7	5
Celkem	25	35	35	39	38

Uvedená tabulka zahrnuje pouze pražskou centrálu. Na podzim 1939 byl počet správních úředníků ještě nedostatečný, od poloviny války se ale držel na stabilní úrovni.

¹⁷⁶ Viz poznámka č. 9.

Zajímavé údaje nabízí srovnání předepsaného a skutečného počtu v létě 1942. Z 63 systemizovaných míst bylo obsazeno 48, přičemž 35 jich bylo přímo na pražské úřadovně. To teoreticky znamenalo, že by na jedenáct venkovních služeben a policejních věznic připadal v průměru jeden vyškolený správní úředník. Ve skutečnosti tomu tak nebylo. Všechny důležité správní záležitosti vyřizovali úředníci z Prahy, což dokazuje i seznam obsazení systemizovaných míst pražské řídicí úřadovny.¹⁷⁷ Rozdíl třinácti úředníků tak byl způsoben jejich odvelením mimo protektorát.

Vysoký počet vládních radů na podzim 1939 byl opět fikcí. V dochovaném telefonním seznamu z té doby je sice uvedeno pět jmen, dva muži ale vykořavali svou službu u velitele bezpečnostní policie a SD. Za zmínku rovněž stojí, že jen jeden z úředníků vedoucí správní služby působící u pražského Gestapa byl český Němec. Šlo o dr. Rudolfa Schneidera, který byl ale vyslán k výše zmíněnému veliteli.¹⁷⁸ Jediným dalším dosud identifikovaným československým občanem německé národnosti, kterému se do této elitní skupiny podařilo proniknout, byl pozdější vrchní vládní rada Gustav Jonak. Ten ale pracoval výhradně na Úřadu tajné státní policie, resp. Hlavním říšským bezpečnostním úřadu.¹⁷⁹

O příčinách této skutečnosti nelze podat žádné jednoznačné vysvětlení. Jak ukazuje Schneiderův a Jonakův případ, nelze za tím vidět a priori odpor říšských Němců vůči jejich sudetským soukmenovcům. Ve srovnání s jinými služebními drahami Gestapo nedostatkem úředníků z vedoucí služby netrpělo a svou roli mohla také sehrát ani ne půlroční doba mezi vznikem protektorátu a vypuknutím druhé světové války.

Stručně se zmíníme i o úřednících policejního vězeňského dozoru. Jejich předepsaný počet ukazuje následující tabulka.¹⁸⁰

Tabulkové obsazení pražské řídicí úřadovny Gestapa v letech 1940–1942 – policejní vězeňští dozorcí – úředníci				
Hodnost	Platová skupina	1940	1941	1942
Vrchní policejní vězeňský správce	A 5b	-	-	-
Policejní vězeňský správce	A 7a	-	1	2
První hlavní policejní vězeňský strážmistr	A 9*	2	2	2
Hlavní policejní vězeňský strážmistr	A 9**	5	5	5

177 ABS, f. 52, sign. 52-41-2, Stellenplan der Staatspolizeileitstelle Prag (nedatováno, 1941–1943).

178 Tamtéž, s. 10; *BArch Berlin*, f. SSO, sign. 92 B, Rudolf Schneider (15. 8. 1909).

179 Jeho stručný životopis viz WILDT, Michael: *Generace nekompromisních. Vedoucí pracovníci Hlavního říšského bezpečnostního úřadu*. Academia, Praha 2019, s. 349–351.

180 Viz poznámka č. 46.

Vrchní policejní vězeňský strážmistr	A 9	37	37	35
Celkem		44	45	44

* S příplatkem 600 RM.

** S příplatkem 400 RM.

Skutečný stav z léta 1942 prezentuje tato tabulka.¹⁸¹

Srovnání tabulkového a skutečného počtu policejních vězeňských dozorců (úředníků) k 1. červenci 1942		
Hodnost	Tabulkový počet	Skutečný počet
Policejní vězeňský správce	2	2
První hlavní policejní vězeňský strážmistr	2	0
Hlavní policejní vězeňský strážmistr	5	3
Vrchní policejní vězeňský strážmistr	35	30*
Celkem	44	35

* Včetně těch na zkoušku.

Pětinný deficit se u úředníků policejního vězeňského dozoru projevoval zejména nedostatkem mužů na nejnižším stupni služebního žebříčku. Ve srovnání s kriminálními a policejními správními úředníky nebyl ale podstav těchto úředníků, už jenom z důvodu náplně jejich činnosti, tak vážný. Na rozdíl od svých kolegů zajišťujících administrativní a hospodářský chod pražského Gestapa sloužili vězeňští úředníci nejen v samotné centrále, ale i u všech venkovních služeben (s výjimkou Tábora), kde měli na starosti dohled nad místními věznicemi. Pochopitelně vykonávali službu i v obou policejních věznicích, v Praze na Pankráci a v Malé pevnosti Terezín, i v „domovní věznici“ (Hausgefängnis) přímo v Petschkově paláci.¹⁸² Ač většina z nich pocházela ze „staré říše“ a z Rakouska, našli bychom mezi nimi také české Němce.¹⁸³ Vězeňští úředníci byli přímo zodpovědní za otřesné zacházení se zatčenými odbojáři. Jména jako Paul Soppa, Kurt Wachholz, Stefan Rojko či Anton Malloth budou navždy spojena s bestiálním mučením a vraždami ve jménu německého nacionálního socialismu.¹⁸⁴

Pro úplnost se ještě zmiňme o technických úřednících. Ti se dělili do čtyř, od roku 1942 dokonce do devíti hodnot.¹⁸⁵ Na účetní rok 1940 pro ně měla pražská řídicí úřa-

181 Kassenanschlag der Sicherheitspolizei für das Rechnungsjahr 1942.

182 ABS, f. 52, sign. 52-41-2, Stellenplan der Staatspolizeileitstelle Prag (nedatováno, 1941–1943).

183 Zmínit lze např. Jakoba Koklara, správce věznice českobudějovického Gestapa, či jeho souputníka z Hradce Králové Heinricha Fibingera. Oba muži byli po skončení druhé světové války dopadeni, odsouzeni k trestu smrti a popraveni. SOA Třeboň, f. MLS České Budějovice, k. 65, sp. zn. Ls 72/47 a SOA Zámorsk, f. MLS Hradec Králové, k. 1, sp. zn. Ls 1/45.

184 ABS, f. 52, sign. 52-41-2, Stellenplan der Staatspolizeileitstelle Prag (nedatováno, 1941–1943).

185 Technický asistent, technický tajemník, zbrojmistr policie, vrchní technický tajemník tajné státní policie,

dovna přidělena dvě systemizovaná místa (avšak jeden úředník byl vyslán k veliteli bezpečnostní policie), na rok 1941 pouze jedno a na rok 1942 opět dvě. Takový počet míst byl u (řídících) úřadoven standardem. Nejednalo se tedy o nějakou anomálii pražského Gestapa. V létě 1942 se u řídící úřadovny v Praze nacházel jen jeden technický úředník z předepsaných dvou.¹⁸⁶ Nelze vyloučit, že oba zde současně během šesti let ani nesloužili. Hlavním úkolem technického úředníka byla péče o vozový park úřadovny.

Na závěr podkapitoly uvádíme tabulku zachycující výši mezd stanovených pro jednotlivé hodnosti úředníků správní služby s jejich ekvivalentními hodnotami v SS.¹⁸⁷

Úředníci vyšší správní služby			
Služební hodnost	Odpovídající hodnost SS	Platová skupina	Roční plat v RM
Policejní rada, vyšší správní úředník	SS-Sturmbannführer	A 3b	4800–7000
Vrchní technický inspektor	SS-Hauptsturmführer	A 4b 1	4100–5800
Vrchní policejní inspektor	SS-Hauptsturmführer	A 4b 1	4100–5800
Vrchní policejní inspektor	SS-Hauptsturmführer	A 4b 2	3000–5500
Technický inspektor	SS-Hauptsturmführer	A 4c 1	2800–5300
Policejní inspektor	SS-Hauptsturmführer	A 4c 1	2800–5300
Policejní inspektor	SS-Obersturmführer	A 4c 2	2800–5000
Policejní inspektor – čekatel	SS-Untersturmführer	-	.*
Úředníci střední správní služby			
Vrchní technický tajemník	SS-Untersturmführer	A 5	2600–4600
Vrchní policejní tajemník	SS-Untersturmführer	A 5b	2300–4200
Vrchní policejní vězeňský správce	SS-Untersturmführer	A 5b	2300–4200
Zbrojmistr policie	SS-Untersturmführer	A 5a	2400–4500
Policejní tajemník	SS-Untersturmführer	A 7a	2350–3500
Policejní vězeňský správce	SS-Untersturmführer	A 7a	2350–3500
Policejní asistent	SS-Oberscharführer	A 8a	2100–2800

zbrojní revizor; technický inspektor; vrchní zbraňový revizor policie, vrchní technický inspektor a vyšší technický úředník (Technischer Amtmann). Kassenanschlag der Sicherheitspolizei für das Rechnungsjahr 1942.

186 Jednalo se o vrchního technického tajemníka Maxe Kunerta. ABS, f. 52, sign. 52-41-2, Stellenplan der Staatspolizeileitstelle Prag (nedatováno, 1941–1943).

187 WEISZ, Franz: „Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien“ 1938–1945, Bd. 8, s. 163.

Provozní asistent	SS-Oberscharführer	A 8b	2000–3000
Úředníci nižší správní služby			
Hlavní policejní vězeňský strážmistr	SS-Hauptscharführer	A 9	1800–2700
Vrchní policejní vězeňský strážmistr	SS-Oberscharführer	A 9	1800–2700
Domovník	SS-Scharführer	A 10	1700–2400
Úřední pomocník	SS-Unterscharführer	A 10b	1700–2400

* Plat středního úředníka policejní správní služby.

Neúřední zaměstnanci

Jak již bylo uvedeno výše, tajná státní policie měla dva druhy pracovníků. Úředníky a neúřední síly. Pro druhou skupinu byly určující dva předpisy vydané v dubnu 1938. Všeobecný služební řád,¹⁸⁸ který navazoval na zákon z února téhož roku,¹⁸⁹ a všeobecný tarifní řád pro zaměstnance ve státní správě (Allgemeine Tarifordnung für Gefolgschaftsmitglieder im öffentlichen Dienst, ATO). Ten reguloval platy neúředního personálu podle jednotných principů, služebního zařazení a klasifikace, odstupňovaných podle tříd (Klassen) a skupin (Gruppen).¹⁹⁰ Jelikož neúřední síly sestávaly pouze ze dvou kategorií, platil tarifní řád A pro zaměstnance (Angestellte) a tarifní řád B pro dělníky (Arbeiter).

Všeobecný služební řád pevně stanovoval, za jakých podmínek mohl uchazeč nastoupit do práce, služební poměry, nemocenské a úrazové pojištění, obstarávání služebních stejnokrojů či zásady pro případ uzavření sňatku nebo úmrtí. Přijat mohl být jen ten uchazeč/uchazečka, který/která byl/byla „německé či spřízněné krve“. Nezbytností bylo vyplnit dotazník prokazující nežidovský původ a prokázat i arijský původ svého manžela či manželky.¹⁹¹

V srpnu 1939 Heinrich Himmler podmínky pro přijímání neúředního personálu dále precizoval. Uchazeči museli být prověřeni jak příslušným krajským vedením NSDAP

188 *RGBl.*, 1938, I. Teil, Allgemeine Dienstordnung (ADO) für nichtbeamtete Gefolgschaftsmitglieder bei öffentlichen Verwaltungen und Betrieben, insbesondere zur Allgemeinen Tarifordnung für Gefolgschaftsmitglieder im öffentlichen Dienst (ATO) vom 30. April 1938, s. 461–475.

189 Tamtéž, Gesetz über die ergänzende Regelung der Dienstverhältnisse bei öffentlichen Verwaltungen und Betrieben vom 17. Februar 1938, s. 206.

190 WEISZ, Franz: *„Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien“ 1938–1945*, Bd. 4.1, s. 1232–1233.

191 *RGBl.*, 1938, I. Teil, Allgemeine Dienstordnung (ADO) für nichtbeamtete Gefolgschaftsmitglieder bei öffentlichen Verwaltungen und Betrieben, insbesondere zur Allgemeinen Tarifordnung für Gefolgschaftsmitglieder im öffentlichen Dienst (ATO) vom 30. April 1938, s. 461–475.

(Kreisleitung), tak SD, a museli předkládat i výpis z rejstříku trestů.¹⁹² Podíl neúředního personálu u všech (řídících) úřadoven během války kontinuálně narůstal a Praha nebyla výjimkou. Dokládají to i následující čísla samotné pražské centrály.¹⁹³

Vývoj počtu úředníků a neúředních sil u pražského Gestapa					
	Září 1939	Duben 1941	Léto 1942	Červen 1943	Léto 1944
Úředníci*	135	123	151	161	142
Neúředníci	207	296	393	354	364
Neidentifikováno	6	0	2	1	3
Celkem	348	419	546	516	509

* Včetně mimořádných úředníků, úředníků na zkoušku a čekatelů.

Velkou část nově přijatých neúředních zaměstnanců tvořily ženy, které v čím dál větší míře nahrazovaly mužský personál. V únoru 1944 se proto RSHA rozhodl k doposud bezprecedentnímu kroku. Vydal výnos, podle kterého musely ženy ucházející se o práci u bezpečnostní policie a SD absolvovat speciální šestměsíční kurz, který je měl připravit nejen na jejich budoucí povolání, ale rovněž je prověřit na základě rasových, biologických a ideologických kritérií.¹⁹⁴ Kurz byl zahájen 15. dubna téhož roku na říšské škole bezpečnostní policie a SD v Praze. U účastnic měl zjistit, zda se hodí pro některou z možných kariérních drah. Mohlo jít o kancelářské síly, referentky (zejména u SD), technické síly (fotografky či laborantky), překladatelky či dokonce o úřednice ženské kriminální policie.¹⁹⁵ Uchazečky se musely prokázat „árijským“ původem, být ve věku od 18 do 21 let a v dobré fyzické kondici, mít ukončené základní vzdělání a vysvědčení o závěrečné zkoušce (tzv. „mittlere reife“, či vzdělání mu odpovídající) a potvrzení o absolvování pracovní či válečné pomocné služby. Vzhledem k vývoji válečné situace se do jejího konce stihl uskutečnit už jen jeden další, na dva měsíce zkrácený kurz.¹⁹⁶ Z dochovaných pramenů ale nelze zjistit, zda mělo pražské Gestapo ve svých řadách nějaké jeho absolventky.

192 WEISZ, Franz: „Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien“ 1938–1945, Bd. 4.1, s. 1236–1237.

193 Viz poznámka č. 9.

194 *BefBIS.*, 1944, Nr. 11, RdErl. des Reichssicherheitshauptamtes vom 14. 2. 1944 über Einstellung und Ausbildung von weiblichen Kräften bei der Sich.Pol. u. dem SD, s. 52.

195 Jednalo se o odnož policie, která se specializovala na vyslýchání svědků a obětí trestných činů (zejména sexuálních) zaměřených na mládež, obzvláště dívky. Zpracovávala i trestní oznámení na tuto skupinu obyvatel.

196 KOHLHAAS, Elisabeth: Weibliche Angestellte der Gestapo: Tätigkeiten, biografische Profile und weltanschauliche Formierung. In: *Polizei, Verfolgung und Gesellschaft im Nationalsozialismus (Beiträge zur Geschichte der nationalsozialistischen Verfolgung in Norddeutschland)*. Edition Temmen, Bremen 2013, s. 144.

Tak jako úředníci, i neúřední síly byly rozděleny do dvou základních kategorií, na zaměstnance a na dělníky a příjemce mezd (Lohnempfänger). Ti byli podle svého služebního zařazení rozčleněni do dalších skupin. Počet systemizovaných míst u pražské řídicí úřadovny v letech 1940–1942 přehledně zachycuje následující tabulka. Čísla v závorkách opět označují muže, kteří sice tabulkově spadali pod pražské Gestapo, ale byli vysláni do štábu velitele bezpečnostní policie a SD v Praze při úřadu říšského protektora.¹⁹⁷

Tabulkové obsazení pražské řídicí úřadovny Gestapa v letech 1940–1942 – neúředníci				
Typ pracovníků	Typ služby	1940	1941	1942
Zaměstnanci	Kancelářská služba	83	83	84 (6)
	Záležitosti spojení	6 (1)	8 (1)	10 (2)
	Vězeňská služba	80	80	80
	Kriminální služba	240	242	242
	Celkem	409	413	416
	Dělníci	Kancelářská služba	1	1
Záležitosti ubytování		40 (2)	43 (3)	43 (3)
Záležitosti automobilů		-	-	2
Záležitosti ošacení a vybavy		-	-	2
Vězeňská služba		6	6	6
Celkem		47	50	54
Celkem		456	463	470

Mezi neúředními silami jednoznačně dominovali zaměstnanci. Dělníci a příjemci mezd tvořili jen zanedbatelnou část personálu a v ní jedinou doopravdy významnou skupinu představovaly záležitosti ubytování (Unterbringungswesen). Na následujících řádcích si významnější služební skupiny představíme podrobněji.

Kancelářská služba (Geschäftszimmerdienst)

Její zaměstnanci a především zaměstnankyně zajišťovali klasické kancelářské práce. Vedli kartotéky a statistiky, překládali a rozmnožovali texty, zakládali akta. Během války vyšla řada zvláštních nařízení, z nichž zaujme jedno z října 1943.¹⁹⁸ Podle něj musely

¹⁹⁷ Viz poznámka č. 46.

¹⁹⁸ *BefBlS.*, 1943, Nr. 51, RdErl. d. RSHA. vom 28. 10. 1943 über Heiratserlaubnis für weibliche Angestellte in Dienststellen der SS und Polizei, s. 336.

i ženské pracovnice bezpečnostní policie a SD oficiálně žádat říšského vůdce SS a náčelníka německé policie o souhlas s povolením sňatku. Žádosti směřovaly na Hlavní rasový a osidlovací úřad a povinně obsahovaly rodokmen až k prarodičům a vyplněné formuláře o zdravotním stavu a dědičných nemocích. Výjimku měly ty zaměstnankyně, které se hodlaly provdat za člena SS, neboť tyto informace musel podávat ženich ve své vlastní žádosti. Jak byla v praxi tato směrnice u pražského Gestapa dodržována, nelze z dochovaných pramenů určit.

Zaměstnanci kancelářské služby se podle své kvalifikace a náplně činnosti dělili od počátku roku 1940 na vlastní kancelářské zaměstnance (Kanzleiangestellten) a výpomocné síly (Aushilfsangestellten). Důvod spočíval v nedostatku personálu od vypuknutí války a nutnosti přijímat i méně kvalifikované zaměstnance. Do prvně jmenované skupiny patřili muži a ženy s povinnou osmiletou školní docházkou a dvouletým vzděláním na obchodní škole, kteří měli několikaletou praxi u policie nebo u jiných úřadů ve státní službě. Nezbytností byla schopnost psát na stroji a znalost těsnopisu. Do druhé kategorie se řadily osoby, které po vypuknutí války nahrazovaly záložníky povolane do Wehrmachtu. Na rozdíl od předchozí skupiny nemusely disponovat předepsanou kvalifikací a mohly být umístěny na všechny pozice, kde zrovna panoval nedostatek personálu.¹⁹⁹

Kancelářská služba byla doménou žen a platilo to především pro kancelářské zaměstnance, což výmluvně ilustruje následující tabulka.²⁰⁰

Vývoj počtu kancelářských zaměstnanců a zaměstnankyň u pražského Gestapa					
	Září 1939	Duben 1941	Léto 1942	Červen 1943	Léto 1944
Muži	16	22	42	36	55
Ženy	36	45	104	147	166
Celkem	52	67	146	183	221

Zlom bezpochyby představovalo napadení Sovětského svazu hitlerovským Němcem. Do června 1941 byl počet kancelářských zaměstnanců/zaměstnankyň poměrně nízký. Následně ale začal skokově růst a v polovině roku 1944 tvořili již více než dvě pětiny pracovníků pražské centrály!²⁰¹ Není rovněž bez zajímavosti, že na účetní rok 1942 (od 1. července 1942) měla pražská řídicí úřadovna vyhrazeno 84 systemizova-

199 WEISZ, Franz: „Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien“ 1938–1945, Bd. 4.1, s. 1243–1244, 1249–1250.

200 Viz poznámka č. 9.

201 Telefonní seznam pražského Gestapa z léta 1944 ovšem nezahrnuje veškerý personál pankrácké věznice.

ných míst pro kancelářskou službu, avšak už v létě 1942 měla jen samotná pražská centrála 146 kancelářských zaměstnanců a zaměstnankyň! Tato čísla jasně dokazují, k jak velkým improvizacím se muselo vedení pražského Gestapa uchýlit, aby bylo schopno zajistit hladké fungování svého úřadu.

Zároveň je nutné zmínit se i o dalších pracovnících kancelářské služby. V telefonním seznamu z léta 1942 je celkem třicet žen, které byly označeny zkratkou KHDV. První tři písmena znamenala Kriegshilfsdienst – pomocná válečná služba, poslední písmeno pravděpodobně Verpflichtete. Tedy doslova „zavázaná pomocnou válečnou službou“. Po vypuknutí války se Sovětským svazem bylo dívkám vykonávajícím půlroční říšskou pracovní službu (Reichsarbeitsdienst, RAD) nařízeno odsloužit ještě dalších šest měsíců pomocné válečné služby jako náhrada za chybějící muže.²⁰² K 146 kancelářským zaměstnankyním je proto třeba přidat dalších třicet děvčat vykonávajících tento druh služby. O rok později mělo pražské Gestapo ve svých řadách ještě osm takových dívek, v létě 1944 už v telefonním seznamu nefigurovala žádná. Jelikož počet kancelářských zaměstnankyň neustále stoupal, nabízí se vysvětlení, že přinejmenším část žen už u Gestapa zůstala, resp. nově přijaté byly rovnou zařazovány mezi regulérní zaměstnankyně.

Kriminální služba

Předpisově nejpočetnější část neúředních sil měli tvořit kriminální zaměstnanci. Patřili sem muži, kteří po úřední kariéře netoužili, neměli pro ni dostatečné vzdělání či nesplňovali potřebná zdravotní a rasová kritéria. Nebo se o ni ucházeli, ale neprošli sítím testů a zkoušek. Vykořisťovali službu v exekutivě i mimo ni, což ukazuje níže uvedená tabulka.²⁰³

Tabulkové obsazení pražské řídicí úřadovny Gestapa v letech 1940–1942 – zaměstnanci kriminální služby			
Druh služby	1940	1941	1942
Exekutiva	150	150	150
Řidiči	76	81	81
Dálnopis	14	11	11
Celkem	240	242	242

202 KATER, Michael H.: *Hitler Youth*. Harvard University Press, Cambridge, Mass. – London 2009, s. 87.

203 Viz poznámka č. 46.

Pro výkon služby platily v případě kriminálních zaměstnanců obdobné podmínky jako u úřednických čekatelů ve výkonné službě. Ti, kdo zajišťovali dálkopisné spojení, museli napřed absolvovat speciální kurz u RSHA. Pokud odsloužili i dostatečné množství let, mohli být přijati do úředního poměru ve správní službě.²⁰⁴ Co se týče platového ohodnocení, byli kriminální i kancelářští zaměstnanci rozděleni do více tříd (Vergütungsgruppen), které se pohybovaly v různých platových pásmech.²⁰⁵ Podle směrnice z léta 1942 mohl být kriminální zaměstnanec umístěn do vyšší platové skupiny po odsouzení dvou let, během kterých se osvědčil. Pro další vyšší umístění platily tytéž předpisy jako pro úředníky.²⁰⁶ O vězeňské službě se mi bohužel nepodařilo dohledat žádné bližší informace.

Zajímavou skupinu mezi zaměstnanci představovali příslušníci Waffen-SS, kteří byli přiděleni ke službě na Gestapu. Označováni byli buď jako záložníci SS (SS-Reserv.) nebo jako odvelení od Waffen-SS (Kommandierte der Waffen-SS – Kd. d. W.). Podmínky, za jakých tito muži sloužili u Gestapa, upravovaly výnosy z července 1941 a ledna 1942.²⁰⁷ Během své služby u tajné státní policie zůstávali kmenovými příslušníky Waffen-SS. Podle svých hodnotí byli nicméně zařazeni do jednotlivých platových skupin stejně jako kriminální zaměstnanci.

Záložníci SS jsou poprvé zachyceni v neúplném telefonním seznamu pražského Gestapa z konce roku 1941. V létě následujícího roku jich v Praze sloužilo hned 38. Jejich nasazení ale vedení pražské řídicí úřadovny očividně bralo jen jako dočasné a provizorní, neboť v následujících dvou letech klesl jejich počet na tři, resp. na osm. Jelikož jména záložníků uvedených v telefonním seznamu z roku 1942 už nefigurují v pozdějších seznamech, lze předpokládat, že se z nich nestali řádní kriminální zaměstnanci ani úředníci. A to i přesto, že si Heinrich Himmler přál, aby rezervisté vhodní pro službu u bezpečnostní policie byli přejímáni jako úřednickí čekatelé.²⁰⁸

Jinou kategorií těch, kteří měli nahradit muže vyslané do dalších okupovaných zemí či odvedených k Wehrmachtu a Waffen-SS, byli zaměstnanci povolání k tzv. nouzové službě (Notdienstverpflichtete). Již zákonným nařízením z 15. října 1938 bylo umožněno úřadům povolat německé občany k „potírání nouzového stavu“ na časově omeze-

204 WEISZ, Franz: „Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien“ 1938–1945, Bd. 4.1, s. 1252.

205 Viz tabulka na konci podkapitoly.

206 *BefBIS.*, 1942, Nr. 44, RdErl. des RSHA. vom 24. 9. 1942 über Richtlinien zu der Anordnung des Reichsministers des Innern vom 1. 8. 1942, s. 283–286.

207 *BefBIS.*, 1942, Nr. 5, RdErl. des RFSSuChdDtPol. im RmDI. vom 16. 7. 1941 über Gebühren, Urlaub und Versorgung der zur Sicherheitspolizei beorderten Reservisten der Waffen-SS + RdErl. des RSHA. vom 28. 1. 1942 über Reservisten der Waffen-SS, die zur Dienstleistung bei der Sicherheitspolizei und dem SD bearlaubt worden sind, s. 25–32.

208 Tamtéž.

nou dobu.²⁰⁹ Policejní složky byly jmenovitě uvedeny jako úřady s možností nouzovou službu vyžadovat ve vyhlášce z července následujícího roku.²¹⁰ První prováděcí nařízení bylo vydáno až po vypuknutí války,²¹¹ tedy v době, kdy se stal nedostatek pracovních sil akutním. V dalších týdnech a měsících následovala celá řada dalších nařízení.²¹²

Zatímco v září 1939 nebyl u pražského Gestapa nikdo z nouzově povoláných, jinak tomu bylo o rok a půl později. Tehdy bylo v Praze 28 mužů povoláných k nouzové službě. V létě roku 1942 jich bylo o jednoho méně (z toho 11 řidičů), o rok později už jen deset (z toho čtyři řidiči) a v létě 1944 jedenáct (z toho šest řidičů). Stejně jako v případě jiných mužských zaměstnanců docházelo k jejich úbytku v důsledku neutěšeně se vyvíjející války a jejich nahrazením ženským personálem. Z dochovaných pramenů vyplývá, že muži z této kategorie zaměstnanců jen zřídkakdy působili u pražského Gestapa delší dobu, tedy v řádu několika let. Přesto se takový našli a extrémním případem byl Adolf Bode, který to dotáhl dokonce na vedoucího venkovní služebny Gestapa v Mladé Boleslavi.²¹³ Jiní se zase později stali řádnými kriminálními zaměstnanci, což bylo plně v intencích vedení bezpečnostní policie.²¹⁴

Dělníci a příjemci mezd

Poslední skupinou pracovníků, kterou Gestapo disponovalo, byli dělníci a příjemci mezd. Jednalo se o pracovníky spadající do tarifního řádu B (Tarifordnung B) všeobecného služebního řádu (ADO),²¹⁵ tedy o dělníky, řemeslníky (např. elektrikáře), mechaniky, ale i o kuchařky nebo uklízečky. Muži a ženy ucházející se o službu u Gestapa na těchto pozicích museli být říšskými občany, nesměli být židovského původu nebo míšenci I. stupně podle norimberských zákonů a museli mít čistý trestní rejstřík.²¹⁶

209 *RGBl.*, 1938, I. Teil, Dritte Verordnung zur Sicherstellung des Kräftebedarfs für Aufgaben von besonderer staatspolitischer Bedeutung (Notdienstverordnung) vom 15. Oktober 1938, s. 1441–1442.

210 *RGBl.*, 1939, I. Teil, Bekanntmachung der Behörden, die Notdienstleistungen fordern können vom 8. Juli 1938, s. 1204.

211 Tamtéž, Erste Durchführungsverordnung zur Notdienstverordnung vom 15. September 1939, s. 1775–1776.

212 *BefBlS.*, 1940, Nr. 25, RdErl. des RFSSuChdDtPol. im RMDl. vom 16. 10. 1940 über Ersatz- und Ergänzungskräfte, s. 119–135.

213 *ABS*, f. 2M, sign. 2M:10330, výpověď Theodora Ehrlicha z 11. 3. 1947; *BArch Ludwigsburg*, f. B 162, sign. 8351, výpověď Adolfa Bodeho z 1. 8. 1974.

214 *BefBlS.*, 1940, Nr. 25, RdErl. des RFSSuChdDtPol. im RMDl. vom 16. 10. 1940 über Ersatz- und Ergänzungskräfte, s. 119–135.

215 *RGBl.*, 1938, I. Teil, Allgemeine Dienstordnung (ADO) für Nichtbeamtete Gefolgschaftsmitglieder bei öffentlichen Verwaltungen und Betrieben, insbesondere zur Tarifordnung B für Gefolgschaftsmitglieder im öffentlichen Dienst (TO B) vom 30. April 1938, s. 491–500.

216 WEISZ, Franz: „Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien“ 1938–1945, Bd. 4.1, s. 1259.

Podle svého povolání a náplně činnosti byli rozděleni do čtyř platových skupin A–D, které se dále členily v závislosti na míře dosažené kvalifikace. Na rozdíl od zaměstnanců nedostávali dělníci a příjemci mezd pevný měsíční plat. Byli placeni podle odpracovaných hodin a mzdy dostávali týdně každý pátek. Do důchodu směli odejít v 60 (ženy), resp. 65 letech (muži). Stejně jako v případě zaměstnanců ale říšské ministerstvo vnitra v květnu 1943 rozhodlo o prodloužení věku pro jejich odchod do penze na 65 a 70 let.²¹⁷

O vývoji počtu dělníků a příjemců mezd pražské řídicí úřadovny Gestapa dochované prameny mlčí. Lze ovšem předpokládat, že většina z nich byly ženy a že mezi nimi rozhodně nechyběly Češky, což dokazují údaje ze zpravodajských věstníků.²¹⁸ Údaje historika Franze Weisze o tom, že u vídeňské řídicí úřadovny byli na těchto pozicích „zaměstnávání“ i vězni a Židé, nelze v případě pražského Gestapa potvrdit.²¹⁹

Na závěr podkapitoly opět uvádíme tabulku s výší platů neúředníků tajné státní policie včetně ekvivalentních hodnot v SS.²²⁰

Platy zaměstnanců bezpečnostní policie od 1. 7. 1941				
Kriminální zaměstnanci		Kancelářští zaměstnanci		Odpovídající hodnota SS
	Plat v RM	Platová skupina	Plat v RM	
Kriminální zaměstnanci s více než 15 odslouženými lety	6 000	I–III TO. A.	I: 6 600–9 480 II: 5 750–8 280 III: 4 800–7 152	SS-Sturmbannführer
Kriminální zaměstnanci s méně než 15 odslouženými lety	6 000	IV TO. A.	3 972–5 658	SS-Hauptsturmführer

²¹⁷ Tamtéž, s. 1259, 1266.

²¹⁸ Kupř. v říjnu 1944 byl ukončen pracovní poměr uklízečkám Marii Čermákové a Marii Linkové. *ABS*, f. 52, sign. 52-40-16, Nachrichtenblatt der Staatspolizeileitstelle Prag, 1944, Jahrgang V, Nr. 11 (1. November 1944).

²¹⁹ WEISZ, Franz: „Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien“ 1938–1945, Bd. 4.1, s. 12. Ve věznicích byli zatčeni odbojáři a Židé nasazováni jako písaři a kápoři.

²²⁰ *BefBIS.*, 1943, Nr. 21, Schnellbrief vom 1. Juli 1941, s. 135. Kriminální zaměstnanci, kteří pracovali jako řídicí, mohli zpravidla dosáhnout na mzdu v maximální výši 2 520 RM za rok. Pouze ti s nadprůměrnými služebními výkony si mohli polepšit na 2 700 RM ročně. Zaměstnanci obsluhující dálnopis se museli spokojit se dvěma nejnižšími platovými skupinami. *BefBIS.*, 1942, Nr. 44, RdErl. des RSHA. vom 24. 9. 1942 über Richtlinien zu der Anordnung des Reichsministers des Innern vom 1. 8. 1942, s. 283–286.

Kriminální zaměstnanci s více než 15 odslouženými lety	3 900–5 400	IV TO. A.	3 972–5 658	SS-Hauptsturmführer
Kriminální zaměstnanci s méně než 15 odslouženými lety	3 900–5 400	V TO. A.	3 408–4 920	SS-Obersturmführer
Kriminální zaměstnanci	3 300–3 600	VI TO. A.	3 000–4 296	SS-Sturmscharführer až SS-Untersturmführer
Kriminální zaměstnanci	2 700–3 000	VII TO. A.	2 376–3 510	SS-Hauptscharführer
Kriminální zaměstnanci	2 250–2 520	VIII TO. A.	2 028–2 700	SS-Oberscharführer
Kriminální zaměstnanci	2 000	IX TO. A.	1 740–2 363	SS-Scharführer

Závěr

Gestapo dělilo své pracovníky do svou základních kategorií. Na úředníky a neúřední personál. Lišili ve své kvalifikaci, kompetencích, postavení a výši mezd. Podle náplně své práce se úředníci dělili do dvou kategorií. Zatímco výkonná služba zahrnovala exekutivu a její příslušníci prováděli vyšetřování, vyslýchání a mučení odbojářů a odbojářek, správní služba zajišťovala hospodářský a administrativní chod každé úřadovny včetně dozoru ve věznicích. Neúřední síly byly taktéž rozděleny do dvou kategorií, na zaměstnance a dělníky a příjemce mezd. Zatímco druhá skupina vykonávala vyložené pomocné práce, prvně jmenovaná vypomáhala úředníkům, ať už ve výkonné, či správní službě. Přijímání, povyšování a propouštění úředníků a zaměstnanců regulovalo nepřeborné množství zákonů, výnosů, oběžníků a nařízení, které výmluvně svědčily o nadměrné byrokracii uvnitř bezpečnostní policie.

Pražská řídicí úřadovna Gestapa byla od počátku svého vzniku koncipována jako personálně nejsilnější ze všech úřadoven tajné státní policie. Rovněž brněnská řídicí úřadovna byla vybavena velkým počtem systemizovaných míst, což svědčí o mimořádné důležitosti, které nacistické vedení věnovalo prostoru Protektorátu Čechy a Morava. Navzdory tomuto faktu se pražské Gestapo po celou dobu své existence potýkalo s nedostatkem především kvalifikovaných pracovníků, zejména těch nejdůležitějších – kriminálních úředníků. Jeho vedení se proto muselo z velké části spoléhat na neúřední personál, který v průběhu druhé světové války v čím dál větší míře tvořily ženy. Ty nahrazovaly muže, kteří narukovali k Wehrmachtu či k Waffen-SS, nebo úředníky a zaměstnance odvelené ke služebnám bezpečnostní policie a SD po celé okupované Evropě. Nedostatek personálu však nebyl způsoben jen vypuknutím druhé světové války, nýbrž

i soupeřením s dalšími státními a stranickými organizacemi (Wehrmacht, ozbrojené útvary SS, SD či pořádková policie) o mladé, fyzicky zdatné muže. Přesto u pražské řídicí úřadovny sloužilo v jejím průběhu více mužů a žen než u kterékoliv jiné úřadovny tajné státní policie v Říši, což dokazuje, že i po několika letech tvrdých represí nebyl odboj v Čechách utlumen.

Personální nouzi pražského Gestapa nedokázali vyřešit ani tuzemští Němci. Zaměstnávalo jich sice velké množství, povětšinou bychom je ale našli mezi neúředními silami. Vzhledem k všeobecně nastaveným podmínkám nemohli Němci z protektorátu a sudetské župy dosáhnout na vyšší než nejnižší pozice v úřední hierarchii. K tomu přispíval i fakt, že Němci sloužící u meziválečné československé policie a četnictva byli přijímáni do služeb Gestapa pouze ve výjimečných případech, neboť nebyli považováni za ideologicky spolehlivé.

I přes nedostatek odborně vyškoleného personálu dokázala pražská řídicí úřadovna tajné státní policie potírat tuzemské odbojové hnutí s velkou efektivitou. Vzhledem k velikosti svěřeného území a množství českých obyvatel pravděpodobně v počtu zatčených nijak nezaostávala za brněnskou řídicí úřadovnou, kterou přitom nedostatek personálu takřka netrápil.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek

- f. Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD (52)
- f. Odbor politického zpravodajství MV (2M)
- f. Různé německé bezpečnostní složky (135)
- f. Ústředna Státní bezpečnosti (305)
- f. Stíhání nacistických válečných zločinců (325)

Bundesarchiv Berlin

- f. Akten des Rasse- und Siedlungshauptamtes (RS)
- f. Reichssicherheitshauptamt (RSHA)
- f. Präsidialkanzlei
- f. SS-Offiziersakten (SSO)

BArch Ludwigsburg

f. B 162

Národní archiv

f. Úřad říšského protektora (114)

f. Úřad říšského protektora-dodatky

f. Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (109)

f. Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (110)

f. Okupační vězeňské spisy (101)

National Archives and Records Administration

T-1021, Roll: 0019

Státní oblastní archiv Praha

f. Mimořádný lidový soud Praha

Státní oblastní archiv Třeboň

f. Mimořádný lidový soud České Budějovice

Státní oblastní archiv Zámorsk

f. Mimořádný lidový soud Hradec Králové

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv

Sbírka dokumentů ústředních nacistických orgánů politické policie – 1931–1945

Literatura

BAHRO, Berno: *Der SS-Sport. Organisation-Funktion-Bedeutung.*

Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 2013

BANACH, Jens: Heydrichovi zástupci v poli. In: PAUL, Gerhard – MALLMAN, Klaus-Michael (eds.): *Gestapo za druhé světové války. „Domácí fronta“ a okupovaná Evropa.* Academia, Praha 2010, s. 97–116

BANACH, Jens: *Heydrichs Elite. Das Führerkorps der Sicherheitspolizei und des SD 1936–1945.* Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 1998

Befehlsblatt des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD

- BIMAN, Stanislav: Nacistická bezpečnostní služba v Protektorátě Čechy a Morava. (Vznik, organizace a činnost). In: *Sborník archivních prací*, 1972, roč. 22, č. 1, s. 297–355
- BOECKL-KLAMPER, Elisabeth – MANG, Thomas – NEUGEBAUER, Wolfgang: *Gestapo-Leitstelle Wien 1938–1945*. Edition Steinauer, Wien 2018
- ČERNÝ, Vladimír: *Brněnské Gestapo 1939–1945 a poválečné soudní procesy s jeho příslušníky*. Archiv města Brna – Moravské zemské muzeum, Brno 2018
- GELHAUS, Dirk – HÜLTER, Jörn P.: *Die Ausleseschulen als Grundpfeiler des NS-Regimes*. Königshausen u. Neumann, Würzburg 2003
- HARTEN, Hans Christian: *Die weltanschauliche Schulung der Polizei im Nationalsozialismus*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 2018
- KAŇÁK, Petr – KRČMÁŘ, Dalibor – VAJSKEBR, Jan: *S jasným cílem a plnou silou. Nasazení německých policejních složek při rozbití Československa 1938–1939*. Památník Terezín, Terezín 2014
- KAŇÁK, Petr – VAJSKEBR, Jan: *Kariéry ve službách nacismu. Nejvyšší velitelé německého potlačovacího aparátu v Protektorátu Čechy a Morava*. ÚSTR – NLN, Praha 2020
- KAŇÁK, Petr – VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: Heinrich Reiser – válečný zločinec ve víru studené války. *Securitas Imperii*, 2021, č. 38, s. 230–265
- Kassenanschlag der Sicherheitspolizei
- KASTEN, Bernd: Mezi pragmatismem a excesivním násilím. Gestapo ve Francii v letech 1940–1944. In: PAUL, Gerhard – MALLMANN, Klaus-Michael (eds.): *Gestapo za druhé světové války. „Domácí fronta“ a okupovaná Evropa*, s. 393–414
- KATER, Michael H.: *Hitler Youth*. Harvard University Press, Cambridge, Mass. – London 2009
- KOHLHAAS, Elisabeth: Die Mitarbeiter der regionalen Staatspolizeistellen. In: PAUL, Gerhard – MALLMAN, Klaus-Michael (eds.): *Die Gestapo – Mythos und Realität*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, s. 219–235
- KOHLHAAS, Elisabeth: Weibliche Angestellte der Gestapo: Tätigkeiten, biografische Profile und weltanschauliche Formierung. In: *Polizei, Verfolgung und Gesellschaft im Nationalsozialismus (Beiträge zur Geschichte der nationalsozialistischen Verfolgung in Norddeutschland)*. Edition Temmen, Bremen 2013, s. 136–146
- KREISINGER, Pavel – ZUMR, Jan: Heinz Pannwitz (1911–1975). Kdo byl hlavní vyšetřovatel atentátu na Reinharda Heydricha? *Paměť a dějiny*, 2017, roč. 11, č. 2, s. 81–92
- Ministerial-Blatt des Reichs- und Preußischen Ministeriums des Innern*

- PAUL, Gerhard: Ganz normale Akademiker. Eine Fallstudie zur regionalen staatspolizeilichen Funktionselite. In: PAUL, Gerhard – MALLMAN, Klaus-Michael (eds.): *Die Gestapo – Mythos und Realität*, s. 236–254
Reichsgesetzblatt
- SCHAFRANEK, Hans: *Widerstand und Verrat. Gestapospitzel im antifaschistischen Untergrund 1938–1945*. Czernin Verlag, Wien 2017.
- SLÁDEK, Oldřich: Stanné právo a stanné soudy. Gestapo v Čechách a na Moravě. In: PAUL, Gerhard – MALLMANN, Klaus-Michael (eds.): *Gestapo za druhé světové války. „Domácí fronta“ a okupovaná Evropa*, s. 346–368
- SLÁDEK, Oldřich: *Zločinná role Gestapa. Nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938–1945*. Naše vojsko, Praha 1986
- ŠUSTEK, Vojtěch: *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava. Edice historických dokumentů*, sv. 1. Scriptorium, Praha 2012
- ULRICH, Herbert: *Best. Biographische Studien über Radikalismus, Weltanschauung und Vernunft, 1903–1989*. Dietz, Bonn 1996
- VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: Protivník Třech králů Dittmar Bingel. *Historie a vojenství*, 2019, roč. 68, č. 4, s. 70–76
- VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: „Veselý, dobrosrdečný, pevný charakter“. Kriminální rada Heinrich Gottschling a jeho služba u Gestapa. *Paměť a dějiny*, 2020, roč. 14, č. 1, s. 61–69
- WEISZ, Franz: *„Die geheime Staatspolizei Staatspolizeileitstelle Wien“ 1938–1945. Organisation, Arbeitsweise und personale Belange* (nepublikovaná disertace). Wien 1991
- WILDT, Michael: *Generace nekompromisních. Vedoucí pracovníci Hlavního říšského bezpečnostního úřadu*. Academia, Praha 2019
- ZUMR, Jan: Organizační struktura exekutivního a kontrarozvědného oddělení pražského Gestapa. *Moderní dějiny*, 2018, roč. 26, č. 2, s. 251–290
- ZUMR, Jan: Organizační struktura personálního, hospodářského a „konfiskačního“ oddělení pražského gestapa. *Moderní dějiny*, 2020, roč. 28, č. 1, s. 185–204